

Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesindeki Kıraat Yazmalarına Dair Bir Değerlendirme

Mustafa CAN | <https://orcid.org/0009-0007-0769-4008>

Arş.Gör. | Yazar | mustcan16@gmail.com

Afyon Kocatepe Üniversitesi | <https://ror.org/03a1crh56>

Kur'ân-ı Kerim Okuma ve Kıraat | Afyonkarahisar, Türkiye

Öz

İslam coğrafyasının hemen her bölgesinde bulunan kütüphanelerde kıraat ilmine dair eserlere rastlamak mümkündür. Selçuklu ve Osmanlı gibi büyük medeniyetlerden tevaris eden ilim geleneği sayesinde ülkemizdeki yazma eser kütüphaneleri de bu mirasa ev sahipliği yapmaktadır. Özellikle İstanbul kütüphaneleri sayıca zengin içeriğiyle yerli ve yabancı araştırmacılar nezdinde öne çıkmaktadır. Ne var ki bu durum zaman zaman Anadolu kütüphanelerinin göz ardı edilmesine neden olmuştur. Özellikle son yıllarda yapılan çalışmalarda tespit edilen önemli yazma eser nüshalarının Anadolu'daki yazma eser kütüphanelerinde bulunması bu durumu desteklemektedir. Zira Bursa ve Konya gibi başkentlik payesine sahip şehirlerin yanı sıra Tire, Tavşanlı gibi ilçelerde bulunan yazma eser kütüphaneleri pek çok nadir ve ünik nüshayı bünyesinde barındırmaktadır. Söz konusu şehirler içinde Bursa, Osmanlı kıraat geleneğinde önemli rol oynayan İbnü'l-Cezerî gibi bir değerın sadece Osmanlı topraklarında değil bütün İslam coğrafyasında yeni bir çığır açan eserlerini kaleme aldığı şehir olarak öne çıkmaktadır. Bursa ve civarında bulunan medrese ve dâru'lkurra gibi müesseselerde asırlar boyunca kıraat ilmi öğretimi hep devam etmiştir. Bu çalışma, bahsi geçen kurumlardaki kitapların bir araya getirildiği Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki 95 kıraat ve alt disiplinlerine ait yazma eseri, nüshalarının özellikleri ve muhtevaları yönüyle inceleyip, kıraat ilmi araştırmacılarına tanıtmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla kütüphanedeki kıraat yazmalarının tespiti için kütüphane katalogu detaylı bir şekilde taranmış, eserlerin mükerrer nüshaları da dâhil olmak üzere incelenerek istinsah tarihi en eski olan nüshalar belirlenmiştir. Tanıtımı yapılacak tüm eserler katalog bilgileriyle karşılaştırılmış, hata varsa gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Nüshaların tespit çalışmasının ardından kıraat ilmiyle ilgili yazma eserler iki bölüm halinde incelenmiştir. Eserler önce konularına göre tasnif edilerek dil, edebi tür, metin, şerh, muhtasar vb. olmaları yönüyle tablo halinde gösterilmiştir. Her bir konunun akabinde değerlendirme yapılmıştır. Ardından eserler, müelliflerinin vefat tarihlerine göre sıralanıp içerik ve nüsha özellikleri itibarıyla tanıtılmıştır. Çalışmada kütüphane katalog bilgileriyle yetinilmemiş, dibace, mukaddime ve ferağ kaydı gibi bölümler okunarak, bilhassa metin içinde eser ve müellif adı tespit edilmeye çalışılmıştır. Metninde eser ve müellif adı geçmeyen eserler, varsa matbu nüshalarıyla ya da Türkiye kütüphanelerindeki diğer yazma nüshalarıyla karşılaştırılarak eserin aidiyeti teyit edilmiştir. İncelenen eserlerin konu ve içerik bilgisi hakkında çalışma yapıp yapılmadığı araştırılmış, çalışma varsa dipnotta gösterilmiştir. Ayrıca kütüphanede bulunan ünik ya da müellif hattı nüshaların tahkik edilmiş olanlarının matbuları incelenerek İnebey nüshasının görülüp görülmediği tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu minvalde eserler, müellifleri, telif dönemleri ve istinsah süreçleri dikkate alınarak; muhteva ve metodoloji bakımından derinlemesine ele alınmıştır. Tüm bunlar birlikte değerlendirildiğinde araştırmanın, bibliyografik bir inceleme olmanın ötesinde, Osmanlı kıraat literatürüne ait dönemsel gelişim ve değişimleri, eserlerin hangi öncü telifler etrafında şekillendiği gibi unsurlar hakkında fikir verme özelliği taşıdığı da görülecektir. Bu bağlamda araştırma sonucunda elde edilen verilerin, kıraat ilmi alanında tahkik, edisyon kritik ya da daha geniş kapsamlı çalışmalar yapmak isteyen araştırmacılara yol göstermesi ve kıraat sahasında yeni çalışmalara zemin hazırlaması hedeflenmiştir. Çalışma İnebey kütüphanesinde bulunan kıraat ilmi, vakf ve ibtidâ ve resmî'l-mushaf gibi disiplinler hakkında yazılan eserleri kapsamaktadır. Tecvid alanına giren eserler ise hem nicelik hem de nitelik bakımından müstakil bir çalışmayı hakedecek evsafa olması bakımından bu araştırmanın kapsamı dışında bırakılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Kıraat ve Tecvid, Bibliyografya, Yazma Eser, Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, İbnü'l-Cezerî

Atıf Bilgisi

Can, Mustafa. "Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesindeki Kıraat Yazmalarına Dair Bir Değerlendirme". *Rize İlahiyat Dergisi* 28 (Nisan 2025), 113-138.

<https://doi.org/10.32950/rid.1601151>

Yayın Bilgileri

Türü

Araştırma Makalesi

Değerlendirme: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körlleme

Süreç Bilgileri

Geliş Tarihi: 13.12.2024

Kabul Tarihi: 12.02.2025

Yayın Tarihi: 20.04.2025

Etik Beyan

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Bu makale, 04.09.2018 tarihinde Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamlanan "Bursa İnebey Kütüphanesi'nde Bulunan Kıraat ve Tecvid İlmine Dair Yazma Eserler" başlıklı yüksek lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul İzni

Bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir.

Benzerlik Taraması

Yapıldı – iThenticate

Etik Bildirim: ilahiyatdergi@erdogan.edu.tr

Çıkar Çatışması

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman

Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Dizinlenme Bilgisi

A Review of the Qiraat Manuscripts in the Bursa Inebey Manuscript Library

Mustafa CAN | <https://orcid.org/0009-0007-0769-4008>

Res. Asst. | Author | mustcan16@gmail.com

Afyon Kocatepe University | <https://ror.org/03a1crh56>

Qur'anic Reading and Qiraat | Afyonkarahisar, Türkiye

Abstract

It is possible to find works on the science of recitation (al-‘ilm al-qirā’at) in libraries in almost every region of Islamic countries. Due to the scientific tradition inherited from great civilizations such as the Seljuks and Ottomans, the manuscript libraries in our country also host these works. Especially Istanbul libraries stand out among local and foreign researchers with their rich content. However, this situation has sometimes caused Anatolian libraries to be ignored. This is supported by the fact that important manuscript copies, especially those discovered in studies conducted in recent years, are found in manuscript libraries in Anatolia. Because the manuscript libraries in cities with the status of capital such as Bursa and Konya, as well as in districts such as Tire and Tavşanlı, contain many rare and unique copies. Among these cities, Bursa stands out as the city where a figure like Ibn al-Jazari, who played an important role in the Ottoman recitation tradition, wrote his groundbreaking works not only in Ottoman lands but also in all Islamic lands. This study aims to examine the characteristics and contents of 95 copies of the manuscripts of qirā’at and other sub-disciplines in the Bursa Inebey Manuscript Library and to introduce them to the scientific community in an academic style. For this purpose, in order to identify the recitation (qirā’at) manuscripts in the library, the library catalogue was scanned in detail, and the copies with the oldest transcription dates were determined by examining the works, including duplicate copies. All works to be introduced were compared with the catalogue information and if there were any errors, necessary corrections were made. In the study, it was not enough to use the library catalog information, sections such as the preface, introduction, ammā b’ad and qayd al-farāgh were read, and an attempt was made to identify the name of the work and the author in the text. If there are works where the name of the work and author is not mentioned, the affiliation of the work was confirmed by comparing it with the printed copies or other Manuscript copies in Turkish libraries. The subject and content information of the examined works and whether any studies have been conducted on the work were investigated, and if there were any studies, they were shown in footnotes. In addition, the printed copies of the unique or authored copies in the library were examined to determine whether the Inebey copy had been seen or not. In this respect, the works have been analyzed in depth in terms of content and methodology, taking into account their authors, periods of composition, and the process of their transmission. When all these are evaluated together, it will be seen that the research, beyond being a bibliographical review, also has the feature of giving an idea about the periodical developments and changes in the Ottoman qirā’at literature, and which pioneering compositions the works were shaped around. In this context, it is aimed that the data obtained as a result of the research will guide researchers who want to carry out tahkik, edition criticism or more comprehensive studies in the field of qirā’at and prepare the ground for new studies in the field of qirā’at. The study covers the works written on the science of qirā’at and sub-disciplines such as waqf-ibtidā and resm al-mushaf in Inebey library.

Keywords

Qirā’at and Tajwid, Bibliography, Manuscript, Bursa Inebey Library of Manuscripts, Ibn al-Jazari

Citation

Can, Mustafa. "A Review of the Qiraat Manuscripts in the Bursa Inebey Manuscript Library". *Rize Theology Journal* 28 (April 2025), 113-138.

<https://doi.org/10.32950/rid.1601151>

Publication Information

Type	Research Article	Peer-Review: Double anonymized - Two External
Process Information	Date of Submission: 13.12.2024	Date of Acceptance: 12.02.2025 Date of Publication: 20.04.2025
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. This study was prepared by benefiting from the master's thesis titled "Manuscript Works on Qiraat and Tajwid Ezisting in the Library of Bursa Inebey" completed in 2018 at Uludağ University Institute of Social Sciences.	
Ethics Committee Approval	Ethics committee approval is not required for this study.	
Plagiarism Checks	Yes – iThenticate	Complaints: ilahiyatdergi@erdogan.edu.tr
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.	
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.	
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.	

Abstracting and Indexes

Giriş

Kıraat ilmi, Kur'an-ı Kerim'i, onun ilk muhatabı Hz. Peygamber ve sahâbenin okuduğu şekliyle okuma ve nakletme amacı güden bir disiplindir. Sözlükte "tilâvet etmek, okumak" anlamlarına gelen kıraat kelimesi,¹ istilahta "Kur'an lafızlarının edâ keyfiyetini ve bunların farklı okunuşlarını, nakledenlerine isnâd ederek bildiren ilim dalı" şeklinde tarif edilmiştir.² Kıraat ilmi, Kur'an elfâzının edâ keyfiyetindeki farklılıklar ve bu lafızların nasıl okunacağı hususunda, kıraat imamlarının ihtilaflarını konu edinmektedir. Kısaca ifade etmek gerekirse kıraat ilmi, Kur'an-ı Kerim'in nazım şekillerinden, günümüze dek tevâtür yoluyla gelmiş olan farklılıklardan ve mütevâtir olmayan rivâyetlerden bahsetmektedir.³ Bu rivâyetler sahih⁴ ve şâz⁵ olarak iki ana tasnife tabi tutulmuştur.

Henüz erken dönemlerde başlayan kıraat ilmi telifâtı sonraki dönemlerde artmış, oldukça zengin bir kitâbiyata kavuşmuştur. Özellikle Endülüs bölgesinde yaşayan Mekkî b. Ebî Talib el-Kaysî (ö. 437/1045), Ebû Amr Osman b. Said ed-Dânî (ö. 444/1052) ve Ebû Muhammed el-Kâsım b. Muhammed Firrûh eş-Şâtîbî gibi âlimlerin eserleri yol gösterici olmuş ve bu alandaki literatüre kaynak teşkil etmiştir.⁶ Kıraat ilmi teşekkül sürecinden sonra erken dönemlerden itibaren konu bakımından açılım göstererek çeşitli alt disiplinlere ayrılmış ve geniş bir literatüre ulaşmıştır.⁷ Bu alanda telif edilen eserler, İslam dünyasının çeşitli şehirlerindeki yazma eser kütüphanelerinde korunarak günümüze ulaşmıştır. Kıraat ilmi Anadolu coğrafyasında tanınıyor olmakla birlikte İbnü'l-Cezerî ve onun Bursa'da kaleme aldığı eserleri sayesinde ivme yakalayıp intişâr etmiştir.⁸

Selçuklu-Osmanlı ilim geleneğinin asırlarca İslam dünyasının odak noktasını oluşturmasının, yazma eserlerin Anadolu'da temerküz etmesine vesile olduğu söylenebilir. Anadolu'daki ilim merkezlerinin başlıcaları Sivas, Kayseri, Amasya, Konya, Kütahya ve Bursa'dır. Her biri meşhur ilim adamlarının yetiştirdiği köklü medreselere sahip olan bu şehirler, tevarüs ettikleri ilmî birikim sebebiyle günümüzde de zengin yazma eser kütüphanelerine ev sahipliği yapmaktadır.

Adı geçen merkezlerden biri olan Bursa, aynı zamanda altı yüz yıl ayakta kalan Osmanlı devletinin ilk başkentidir. Selçuklulardan tevarüs eden devlet yapılanması, ilim ve kültür mirası Osmanlı'nın sağlam temeller üzerine kurulmasının alt yapısını hazırlamıştır. Siyâsî, idarî ve askerî müesseselerin ilk şekilleri burada ortaya çıkmış, Moğol istilası gibi siyâsî ve askerî sebeplerden dolayı İslam dünyasının önemli merkezlerinden Türkistan, Suriye, İran, Mısır, gibi merkezlerden pek çok ilim ve fikir insanı Anadolu'ya ve Bursa'ya gelmiştir. Bu durum Bursa'nın ilmî hayatını zenginleştirmekle kalmamış bahsi geçen Türk İslam şehirleriyle ilmî ve kültürel bağlar kurulmasına vesile olmuştur. Dolayısıyla XIV. asırda Bursa, ilim, kültür, sanat ve ticaret açısından Anadolu'nun en hareketli merkezi olmuştur.⁹

İnebey kütüphanesindeki kitaplar Bursa ve civarında bulunan medrese, dergâh ve dârülkurrâ gibi müesseselerden intikal etmiştir. Bu sebeple söz konusu kurumlardan bahsetmek yerinde olacaktır. Kaynaklarda yer alan bilgilere göre Bursa'da XIV. ve XVI. yüzyıllar arasında -zâviye olarak kurulup medreseye tahvil edilenlerle birlikte- 50 medrese inşa edilmiştir.¹⁰ Bu medreselerden bir kısmının

¹ Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, ts.), 1/130.

² Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-mukri'n ve müşidü't-tâlibîn* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-‘ilmiyye, 1980), 3.

³ İsmail Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Nüzulü ve Kıraatı* (İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2016), 235.

⁴ Kıraat uleması mevcut kıraatleri sened ve metin itibarıyla bazı kistaslara tabi tutarak, sıhât, eksiklik ve zâfiyet hallerine göre tasnif etmişler ve genel kabul olarak bir kıraatin sıhât şartı için üç temel esas belirlemişlerdir. Buna göre; (i) kıraat, sahih ve muttasıl bir senetle Hz. Peygamber'e ulaşmalıdır. (ii) Kıraat, bir vecihle de olsa Arapça gramerine mutabık olmalıdır. (iii) Kıraat, Hz. Osman'ın istinsah ettirdiği mushaflardan herhangi birinin hattına takdîren de olsa uygunluk göstermelidir. (Mehmet Ünal, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü* (Ankara: Fecr Yayınevi, 2005). Sahih kıraatler isnâdının kuvveti açısından mütevâtir ve meşhûr olarak ikiye ayrılmaktadır: **a. Mütevâtir Kıraat**: Yalan üzerine ittifak etmeleri mümkün olmayan bir topluluğun rivayet ettiği ve muttasıl bir senetle Hz. Peygamber'e ulaşan kıraatlere "Mütevâtir Kıraat" denir. Senedi tevâtür derecesine yükselmiş kıraatlerdir. bk. Mustafa Atilla Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları* (Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV), 2015), 65. **b. Meşhûr Kıraat**: Senedi sahih olmakla birlikte tevâtür derecesine ulaşamamış olan kıraatlerdir. bk. Mustafa Atilla Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları* (Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV), 2015), 60.

⁵ Şaz kıraat, sıhât şartlarını ihlal durumuna göre üçe ayrılır: **a. Âhad Kıraat**: Senedi sahih olan ancak Hz. Osman mushafına veya Arapça gramerine uymayan ya da meşhûr kıraat derecesine ulaşamamış kıraatlere denir. **b. Müdrec Kıraat**: Resm-i hatta uymayan, ayetlerin arasına veya sonuna tefsir kabilinden ilave edilen sözcük ya da cümlelerdir. **c. Mevzû Kıraat**: Hz. Osman mushafına ve Arap Dili gramerine uysa bile, tamamen uydurma olan rivayetlere denir. Şaz olarak değerlendirilen ve muteber olmayan bu kıraatlerin Kur'an kıraati sayılması ve namazda okunması câiz görülmemiştir. Ayrıca bk. Çetin, *Kur'an-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatlar*, 226-234; Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Nüzulü ve Kıraatı*, 266.

⁶ Mehmet Emin Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi* (Ankara: Otto Yayınları, 2016), 72-73.

⁷ Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*, 9.

⁸ Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*, 95-96.

⁹ Bursa Araştırmaları Merkezi, Osman Çetin, <https://www.bursaarastirmalari Merkezi.com/bir-ilim-ve-kultur-merkezi-olarak-bursa/> (Erişim 22 Ağustos 2024)

¹⁰ Mefail Hızlı, *Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Dönemi Bursa Medreselerinde Eğitim-Öğretim* (Bursa: Emin Yayınları, 2012), 36-37.

dârüşşîfa, dâruhadis ve dârukkurrâ gibi ihtisas medresesi olarak faaliyet gösterdiği bilinmektedir. Osmanlı'daki ilk dârukkurrâ Bursa Ulucamii'nde kurulan, İbnü'l-Cezerî'nin de ders verdiği Yıldırım Bayezid Dârukkurrâsı'dır.¹¹ Medrese müfredatında kıraatle ilgili dersler bulunmaktaysa da varlığı bilinen 3 dârukkurrâda¹² ileri seviye kıraat eğitimi verildiğini, bu ilmin en temel ve en üst seviye kitaplarının varlığından anlamak mümkündür.

Bursa'daki köklü medrese ve dergâh kütüphanelerinde bulunan nadide nüshalar ülkemizin önde gelen yazma eser kütüphanelerinden Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi'nde muhafaza edilmektedir.¹³ Kütüphane, Yıldırım Bayezid devrinde, Subaşı Eyne Bey tarafından medrese olarak yaptırılan binada faaliyet yürütmektedir. XIV. yüzyıl mimari özelliklerini yansıtan bina, ters "T" planda, taş ve tuğla malzeme kullanılarak inşa edilmiştir. Medresenin üst katında yer alan tek oda Osmanlı tarihinin bilinen ilk medrese kütüphanesidir.¹⁴

Yazma ve eski basma olarak iki ana bölümden oluşan kütüphanede, 36 bin 516 cilt eski basma, 15 bin civarında da yazma eser bulunmaktadır. Bu eserlerden 95'i doğrudan kıraat ile ilgiliyken, 115'i ise tecvid konusuyla ilgilidir. İnebey Kütüphanesi, kıraat ve tecvid alanıyla ilgili oldukça zengin bir koleksiyona sahip olmasına karşın Süleymaniye ve diğer bazı kütüphanelerin gölgesinde kalmış, yerli ve yabancı araştırmacılar nezdinde gözardı edilmiştir. Bu tespitin somut bir örneği olarak gerek yurt içinde gerekse yurt dışında yapılan tahkik vb. çalışmalarda, İnebey Kütüphanesinde bulunan ünik,¹⁵ müellif hattı ya da daha eski istinsah tarihli bazı nüshalardan hiç bahsedilmemesi gösterilebilir.

İnebey Kütüphanesi'ndeki çeşitli eserlere dair nüsha veya içerik analizlerinin yapıldığı az sayıda çalışma mevcuttur. Bunlar kıraat ve tecvid eserleriyle bir, fıkıh eserleri hakkında iki yüksek lisans çalışması olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁶ Ayrıca tasavvuf risaleleri üzerine de bir makale bulunmaktadır.¹⁷ Diğer taraftan kütüphanede mevcut olan yazma eserlerin hat ve tezyinatına yönelik Sanat Tarihi¹⁸, Güzel Sanatlar¹⁹ ve El Sanatları²⁰ alanlarında nispeten daha fazla lisansüstü çalışma yapılmış olması da ayrıca dikkat çekicidir.

Öte yandan kataloglama sürecinde yapılan tavsif hataları araştırmacıların esere ulaşmasına engel teşkil eden bir vakia olarak gözlemlenmiştir. Bu durum konu kapsamındaki eserlerin teker teker ele alınıp künye ve diğer bilgilerinin tam ve eksiksiz tespitini gerekli kılmıştır. Bu amaçla eserler titizlikle incelenerek müellif ve eser isimleri, muhteva ve metin özellikleri yönünden kontrol edilmiş ve çeşitli açılardan sınıflamaya tabi tutulmuştur. Araştırmanın önemini ortaya koyan bir başka veche ise eserlerin Türkiye Yazma Eserler Veri Tabanı üzerinden diğer kütüphanelerdeki yazma nüshalarıyla ya da varsa matbu nüshalarıyla mukayese edilmesidir. Bununla birlikte yazma eserler üzerine yapılan akademik çalışmalardan ve yurt dışındaki kütüphanelerin çevrimiçi kaynaklarından da istifade edilmiştir. Böylece içerik karşılaştırması metoduyla eserin gerçek kimliğini teyit etmek mümkün

¹¹ Ziya Kazıcı, *Osmanlı'da Eğitim Öğretim* (İstanbul: Bilge Yayıncılık, 2004), 91.

¹² Ulucami (Mahmud Bey), Emircan ve Zeyrekzâde Darulkurra. Bk. Hızlı, *Bursa Medreselerinde Eğitim-Öğretim*, 53.

¹³ Söz konusu kütüphaneler hakkında bk. Hasan Basri Öcalan, "Dergâh Kütüphaneleri", *Bursa Kütüphaneleri*, ed. Ali İhsan Karataş (Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2013), 130-147; Mefail Hızlı, "Medrese Kütüphaneleri", *Bursa Kütüphaneleri*, ed. Ali İhsan Karataş (Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2013), 116-129.

¹⁴ Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mimarisinin İlk Devri* (İstanbul: Fetih Cemiyeti Yayınları, 1989), 1/444; İsmail E. Erünsal, *Türk Kütüphaneler Tarihi II Kurtuluşan Tanzimat'a Kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri* (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1991), 7; Hakan Anameriç, "Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi", *Türk Kütüphaneciliği*, 19/4 (2005), 467; Hüseyin Kutun, Osman Nuri Solak, "İnebey Yazma Eser Kütüphanesi", *Bursa Kütüphaneleri*, ed. Ali İhsan Karataş (Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2013), 213.

¹⁵ Ünik, unique, el-mahtûtü'l-ferîd: Dünyada sadece tek nüshası bulunan yazma için kullanılan terim. bk. Okan Kadir Yılmaz, *İSAM Tahkiki Neşir Kılavuzu* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2018), 177. <https://www.isam.org.tr/uploads/659557248c20f.pdf>

¹⁶ Mustafa Can, *Bursa İnebey Kütüphanesinde Bulunan Kıraat ve Tecvid İlmine Dair Yazma Eserler* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018); Mustafa Ateş, *Bursa İnebey Kütüphanesi'ndeki Fıkıh Usûlü Kitapları Üzerine Bir Araştırma* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015); Mustafa Ateş, *Osmanlı İlim Miras'ında Yazma Fıkıh Usûlü Literatürü: İnebey Yazma Eser Kütüphanesi Özelinde*, (Bursa: Emin Yayınları, 2019); Bilal Uslu, *Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki Fıkıh ile İlgili Risâleler Üzerine Bir Araştırma* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019); Recep Cici vd., "Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki Fıkıh Usûlü Kitapları: Üzerine En Çok Çalışma Yapılanlar Ve Bazı Nâdir Eserler", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 31 (Nisan 2018), 133-202.

¹⁷ Zafer Erginli, "Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi'nde Risale-i Tasavvuf, Mecmuâ-i Tasavvuf ve Kitâb-ı Tasavvuf Adını Taşıyan Türkçe Yazma Eserler", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (Ocak 2000), 603-621.

¹⁸ Hüseyin Gürsel Bilmış, *Bursa İnebey Kütüphanesindeki Orta Çağ İslam Ciltlerinin (13-14. yüzyıl) Cilt Sanatı Açısından Değerlendirilmesi* (İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013); Rumeysa Önal, *Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesinde Bulunan XV. ve XVI. Yüzyıla Ait 11 Yazma Eserin Tezhip Sanatı Açısından İncelenmesi* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021).

¹⁹ Yasin Çakmak, *Bursa İnebey Kütüphanesi'nde Bulunan Ulu Cami Koleksiyonuna Ait Yazma Eserlerin Şemse Cilt Kapakları* (İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013); Özge İnan, *Bursa İnebey Yazma Eserler Kütüphanesinde Bulunan Tezyinli Hat Levhalarının İncelenmesi* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023).

²⁰ Yasemin Bektaş Gözdaş, *Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesinde Bulunan 19. Yüzyıla Ait 5 Adet Kur'an-ı Kerim'in Kitap Sanatları Bakımından İncelenmesi* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

olmuştur. Tüm bu çalışmaların neticesi ilgili birimlere sunularak gerekli düzeltmelerin yapılması tavsiye edilmiştir. Araştırma bu yönüyle İnebey Kütüphanesindeki nüshaları tanıtarak kıraat ilmi literatürüne katkı sağlamanın yanı sıra araştırmacılara yeni çalışma imkânları sunmayı da amaçlamaktadır. Bu makale kıraat ilmiyle ilgili yazma eserleri kapsamaktadır. Önemli bir hacme sahip olan tecvid kitapları ayrı bir çalışma konusu yapılmak üzere bu çalışmanın dışında bırakılmıştır.

1. Eserlerin Konularına Göre Tasnifi

İbn Mücâhid'in yedi kıraat tasnifinden İbnü'l-Cezerî'nin on kıraat tasnifi yaptığı *en-Neşr* isimli eserine kadar kitaplar genellikle yedi kıraati ele almıştır. *en-Neşr* ile birlikte on kıraatin kabul görüp yaygınlaşması, telifâtın on kıraat veya yediye ilave edilen üç kıraat üzerine yoğunlaşmasına etki etmiştir. Kıraatler hakkında kaleme alınan eserlerde sistematik bir düzen bulunmaktadır. Buna göre eserlerde önce usûl konuları ele alınır, ardından ferşî farklılar gösterilir.²¹ Ayrıca, şâz kıraat olarak da isimlendirilen on kıraatin üstüne ilave edilen dört kıraat, münferiden tek bir kıraat, kıraatlerin veya kıraat eserlerinin mukayesesi, resmî'l-mushaf, vakf-ibtidâ ve tabakât ve isnâd da telifâta konu olan diğer meseleler olmuştur.²² Tecvid ilmine dair konular erken dönemde Arap dili kaynaklarında yer almakta iken, bu ilme ait ilk müstakil eser hicrî dördüncü asırda kaleme alınmıştır.²³

1.1. Yedi Kıraat Hakkındaki Eserler

	Eser İsmi	Müellif İsmi	Ktp. No.	İstinsah Tar.	Dil	Edebi Tür	Metin Türü
1	<i>et-Teysîr fi'l-kırââtî's-seb'</i>	Ebü 'Amr ed-Dânî (ö. 444/1053)	HO723	991/1591	Ar.	Mensur	Metin
2	<i>el-Unvân fi'l-kırââtî's-seb'</i>	İsmâîl b. Halef es-Sarakustî (ö. 455/1062)	GE3923	856/ 1453	Ar.	Mensur	Muhtasar
3	<i>Hırzû'l-emânî ve vechü't-tehânî (eş-Şâtıbiyye)</i>	Kasım b. Firruh eş-Şâtıbî (ö. 590/1194)	GE4556 7 nüsha	1074/1664	Ar.	Manzum	Nazma Çekme
4	<i>Kenzü'l-me'ânî fî şerhi Hırzî'l-emânî</i>	Muhammed Şu'le el-Mevsilî (ö. 656/1258)	HO729 3 nüsha	1029/1620	Ar.	Mensur	Şerh
5	<i>el-Le'âlîü'l-feride fî şerhi'l-Kasîde</i>	Muhammed el-Fâsî (ö. 656/1258)	HC12	845/1441	Ar.	Mensur	Şerh
6	<i>İbrâzü'l-me'ânî min Hırzî'l-emânî</i>	Ebü Şâme el-Makdîsî (ö. 665/1267)	HO715 3 nüsha	797/1395	Ar.	Mensur	Şerh
7	<i>Kenzü'l-me'ânî fî şerhi Hırzî'l-emânî ve vechi't-tehânî</i>	Burhânüddîn Ömer el-Ca'berî (ö. 732/1332)	HO714	772/1371	Ar.	Mensur	Şerh
8	<i>İkdü'l-leâli fi'l-kırââtî's-seb'î'l-Avâlî</i>	Ebü Hayyân el-Endelûsî (ö. 745/1344)	HO731/1	1115/1703	Ar.	Manzum	Metin
9	<i>Hallü'r-Rumûz ve Mahallü'l-künûz</i>	İbnü'l-Fasîh (ö. 755/1354)	HO734	752/1352	Ar.	Manzum	Metin
10	<i>Sirâcü'l-kârîi'l-mübtedî ve tezkârü'l-mukrii'l-müntehî</i>	Ebü'l-Bekâ İbnü'l-Kâsîh (ö. 801/1399)	HO716	1071/1660	Ar.	Mensur	Şerh
11	<i>Kurretü'l-âyn fi'l-feth ve'l-imâle ve beyne'l-lafzayn</i>	Ebü'l-Bekâ İbnü'l-Kâsîh (ö. 801/1399)	UC234 4 nüsha	1012/1603	Ar.	Mensur	Metin
12	<i>el-Kasidetü'l-âleviyye fi'l-kırââtî's-seb'î'l-merviyye</i>	Ebü'l-Bekâ İbnü'l-Kâsîh (ö. 801/1399)	HO743	801/1399	Ar.	Manzum	Metin
13	<i>el-Emâlî'l-merdiyye fî şerhi'l-Kasidetü'l-âleviyye</i>	Ebü'l-Bekâ İbnü'l-Kâsîh (ö. 801/1399)	HC15	-	Ar.	Mensur	Şerh

²¹ Usûl ve Ferşî farklılıklar hakkında geniş bilgi için bk. Cafer Yıldız, "Yedi Harfi Oluşturan Kıraat Farklılıkları ve Yedi Harfin Sürekliliği Meselesi", *Trabzon İlahiyat Dergisi* 11/2 (Aralık 2024), 445-449.

²² Konu hakkında detaylı bilgi için bk. Ahmet Gökdemir, "Genel Hatlarıyla Osmanlı Kıraat İlmi Eserleri". *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (2021), 59-78.

²³ Abdurrahman Çetin, "Tecvid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, islamansiklopedisi.org.tr/tecvid-kuran (24.01.2025); Osman Bostan, "Mukaddimetü'l-Cezerî'nin Muhtevası ve Metodu", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 54 (Haziran 2023), 186.

14	<i>el-‘Abkarî fî havâşî'l-Ca‘berî</i>	Molla Gürânî, ‘Ahmed b. İsmâil (ö. 893/1488)	HC13/1	885/1480	Ar.	Mensur	Hâşiye
15	<i>el-Mükerrer fî mâ tevâtera mine'l-kirâati's-seb‘a</i>	Sirâcüddîn el-Ensârî en-Neşşâr (ö. 938/1531)	UC244	1122/1710	Ar.	Mensur	Metin
16	<i>İzhârü'l-me‘âni fî şerhi Hirzi'l-emânî</i>	Ahmed b. Muhammed el-Mağnisâvî (ö. 1000/1592)	OR105	1083/1672	T.	Mensur	Şerh
17	<i>Keşfü'l-me‘âni min Hirzi'l-emânî</i>	Yusuf b. Esed b. Ebu Bekr el-Hilâtî (ö. ?)	GE1912/1	883/1478	Ar.	Mensur	Şerh
18	<i>Kitâbu fevâidi'l-Kur‘ân</i>	Musa Fakîh el-Kubbevî (ö. ?)	UC3577/2	-	T.	Mensur	Metin
20	<i>Tevzihü’ş-Şâtibiye</i>	İbrahim b. Muhammed el-‘İmâdî (ö. ?)	HO739/4	-	Ar.	Manzum	Şerh
21	<i>‘İtlâku'l-lisân fî beyâni kirâati'l-Kur‘ân</i>	-	UC232/2	1147/1734	Ar.	Mensur	Tercüme
22	<i>Risâle-i Müfredât</i>	-	HC16/3	1252/1836	T.	Mensur	Metin

Değerlendirme:

İnebey Kütüphanesinde konusu yedi kıraat olan 22 eser, 35 nüsha yer almaktadır. Bu eserlerden 17’si matbu iken beş eser mahtut haldedir. Yedi kıraate dair eserlerin müellifleri iki eser dışında bilinmektedir. En eski nüsha, müellifi İbnü’l-Kâsîh’in (ö. 755/1354) hayatta olduğu 752/1352 senesinde istinsah edilen *Hallü’r-rumûz ve mahallü’l-künûz* isimli manzum esere aittir. İbnü’l-Kâsîh’a (ö. 801/1399) ait *el-Kasîdetü’l-‘aleviyye fî’l-kirâati’s-seb‘i’l-merviyye* kütüphanedeki ünik nüshalardan biridir.²⁴ Nüsha müellifin vefat ettiği yıl olan 801/1399 yılında yazılmıştır. Ayrıca eserin müellife okunduğu ve müellif tarafından onaylandığına dair bir kayıt da bulunmaktadır. Mez-kûr manzumeye müellifi tarafından yapılan şerh olan *el-Emâlî’l-merdiyye fî şerhi’l-Kasîdeti’l-‘Aleviyye* de müellif hattıdır. Eserin, tespit edilen iki farklı tahkiki incelendiğinde, İnebey nüshaları hakkında bilgi verilmediği görülmüştür.²⁵ Müellif hattı bir başka eser 885/1480 senesinde Molla Gürânî’nin (ö. 893/1488) kaleminden çıkan *el-‘Abkarî fî havâşî’l-Ca‘berî*’dir. Kütüphanede UC3577/2 numaya kayıtlı *Kitâbu fevâidi’l-Kur‘ân* isimli Türkçe eser ünik nüsha olması açısından önemlidir. İbrahim b. Muhammed el-‘İmâdî’ye (ö.?) ait *Tevzihü’ş-Şâtibiye* isimli manzumede istinsah bilgisi olmamasına karşın, metinde müellif adının yanında kullanılan “zâdelâhu ‘umrahû” ifadesinden, nüshanın müellif hayattayken yazıldığı anlaşılmaktadır. Yedi kıraate dair yazılan eserlerin 8’inin metin türünde olduğu, diğer teliflerin bu eserler etrafında meydana geldiği görülmektedir. Kütüphanede konuyla ilgili telif tarihi en eski eser konumundaki *et-Teyisr*, aynı zamanda kıraat ilminin temel eserlerinden biri olarak kıraat kitabiyatına etkisi bariz teliflerdendir. Zîra diğer eserlerin birçoğu nazma çekme, ihtisar, şerh ve haşiye olarak bu eseri merkeze alarak oluşmuştur. Kendinden sonra yazılan eserler üzerinde etkisi olan bir başka eser *Teyisr*’in nazma çekilmiş hali olan *Hirzül’-emânî*’dir. Kütüphanede yedi nüshası bulunan manzume üzerine çok sayıda şerh ve haşiye yazılmıştır. İnebey Kütüphanesi’nde bulunan kıraat eserlerinden dokuzu *Hirzül’-emânî* şerhi, biri de şerh tercümesidir. Yedi kıraatten bahseden eserlerden beşi manzum, 17’si mensur tarzda yazılmış olup üç eserin dili Türkçe’dir. Türkçe eserlerden biri olan Ahmed b. Muhammed el-Mağnisâvî’nin (ö. 1000/1592) *İzhârü’l-me‘âni fî şerhi Hirzi’l-emânî* isimli Şâtibiyye şerhi 1083/1672 yılında istinsah edilmiştir. Mahtut halde bulunmaktadır.

1.2. On Kıraat Hakkındaki Eserler

	Eser İsmi	Müellif İsmi	Ktp. No.	İstinsah Tar.	Dil	Edebi Tür	Metin Türü
1	<i>el-Misbâhu’z-zâhir fî’l-kirâati’l-‘aşri’l-bevâhir</i>	Mübârek b. Hasen eş-Şehrezûrî (ö. 550/1156)	HO719	536/1142	Ar.	Mensur	Metin
2	<i>en-Neşr fî’l-kirâati’l-‘aşr</i>	İbnü’l-Cezerî (ö. 833/1429)	HO713 2 nüsha	870/1466	Ar.	Mensur	Metin

²⁴ Nüshanın ünik olduğu *Diyanet İslam Ansiklopedisi*’nde zikredilmiştir. Bk. Mehmet Ali Sarı, "İbnü’l-Kâsîh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibnul-kasih> (Erişim 25 Temmuz 2024).

²⁵ Tahkikler için bk. Abdurrahman b. Mukbil eş-Şemrî, *el-Emâlî’l-merdiyye fî şerhi’l-Kasîdeti’l-‘Aleviyye Tahkik ve Dirâse* (Mekke: Ümmü’l-Kura Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2015); Ebü’l-Bekâ Nüreddîn ‘Alî b. ‘Osmân b. Muhammed el-‘Uzrî İbnü’l-Kâsîh, *el-Emâlî’l-merdiyye fî şerhi’l-Kasîdeti’l-‘Aleviyye*, thk. Halîme Sal (Birleşik Arap Emirlikleri: Dâru Seyfî’l-Câbirî, 2017), 55-56; [wikiquran.nyc3.digitaloceanspaces.com/attachments/documents/BOOK_27631_1.pdf](https://www.wikiquran.nyc3.digitaloceanspaces.com/attachments/documents/BOOK_27631_1.pdf)

3	<i>Takrîbü'n-Neşr fi'l-kirââtî'l-âşr</i>	İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429)	HO744 3 nüsha	954/1547	Ar.	Mensur	Muhtasar
4	<i>Şerhu Tayyibeti'n-neşr fi'l-kirââtî'l-âşr</i>	Ebû Bekr Ahmed el-Cezerî (ö. 859/1454)	OR112	-	Ar.	Mensur	Şerh
5	<i>el-Büdüru'z-zâhire fi'l-kirââtî'l-âşrî'l-mütevâtire</i>	Sirâcüddîn el-Ensârî en-Neşşâr (ö. 938/1531)	HC24	-	Ar.	Mensur	Metin
6	<i>el-Cevâhiru'l-mükellele li men râme et-turuka'l-mükemmele fi'l-kirââtî'l-âşr</i>	Muhammed b. 'Ahmed el-'Avfî (ö. 1050/1640)	HO737, UC250	H. XII. Asır	Ar.	Mensur	Muhtasar
7	<i>Muhtasaru'n-Neşr fi'l-kirââtî'l-âşr</i>	Mustafa b. 'Abdurrahman el-İzmirî (ö. 1154/1741)	HO725	1151/1738	Ar.	Mensur	Muhtasar
8	<i>İmtinânü'r-rahmân fîmâ yelzem li kârû'l-Kur'ân</i>	Muhammed b. Mustafa es-Sehavî ed-Desûkî (ö. 1167/1753)	UC3888/5	-	Ar.	Mensur	Metin
9	<i>el-İtilâf fi vücûhi'l-ihtilâf</i>	Yûsufendizâde (ö. 1167/1754)	OR110/2	1174/1761	Ar.	Mensur	Metin
10	<i>Zübdetü'l-irfân fî vücûhi'l-Kur'ân</i>	Hâmid b. Abdülfettâh el-Pâluvî (ö. 1173/1759)	UC254	1247/1831	Ar.	Mensur	Metin
11	<i>Kavâ'id-i küllî</i>	Musa Fakîh	GE1173/4	944/1537	T.	Mensur	Metin
12	<i>Risâlat-ı kirâât</i>	-	OR128	1320/1902	T.	Mensur	Metin

Değerlendirme:

İnebey Kütüphanesinde on kıraati konu eden eserlerin sayısı 12 olup bu eserlere ait nüsha sayısı 16'dır. On kıraate dair kaleme alınan eserler içinde en eski eser, Mübârek b. Hasen eş-Şehrezûrî'ye (ö. 550/1156) ait olan *el-Misbâhu'z-zâhir fi'l-kirââtî'l-âşrî'l-bevâhir*'dir. Müellif 536/1142 tarihinde iki kişiye verdiği kıraat-i aşere icazetini kendi el yazısı ile eklemiştir.²⁶ Nüsha, bu yönüyle Türkiye kütüphanelerindeki en önemli nüsha durumundadır.²⁷ On kıraatle ilgili en eski ikinci eser ise kıraat ilmi tarihinde önemli bir yere sahip olan *en-Neşr fi'l-kirââtî'l-âşr* isimli eserdir. İbnü'l-Cezerî'nin Bursa'da telif ettiği eserin nüshası, müellif hattı nüshadan istinsah edilen ve Mescid-i Haram'da müellife okunmuş olan bir nüshadan 870/1466 senesinde yazılmıştır. Bahsi geçen telifin muhtasarı mesabesindeki *Takrîbü'n-Neşr fi'l-kirââtî'l-âşr* ise 954/1547 senesinde istinsah edilmiştir. Bu iki eserin beş nüshası bulunmaktadır. Yine Bursa'da nazma çekilen *Tayyibeti'n-Neşr*'e ait müstakil bir nüsha bulunmamakla birlikte İbnü'l-Cezerî'nin oğlu Ahmed el-Cezerî (ö. 859/1454) tarafından yapılan *Tayyibe* şerhi içinde manzumeyi bulmak mümkündür. Mustafa b. 'Abdurrahman el-İzmirî'nin (ö. 1154/1741) *Muhtasaru'n-Neşr fi'l-kirââtî'l-âşr* isimli muhtasarı da nüshası bakımından önemlidir. Müellifin hayatta olduğu 1151/1738 senesinde istinsah edilen nüshada mukabele kaydı bulunmaktadır. Eser halen mahtut haldedir. On kıraatle ilgili eserler içinde *İmtinânü'r-rahmân fîmâ yelzem li kârû'l-Kur'ân*, müellif hattı olma ihtimali bulunan bir eserdir. Musa Fakîh'e ait *Kavâ'id-i küllî* isimli Türkçe eser ve müellifi meçhul, aşere vücûhatını içerir bir defter niteliğindeki *Risâlat-ı kirâât* diğer mahtut eserlerdir. *Risâlat-ı kirâât* 1902 yılında yazılmıştır. Bu yönüyle araştırmamızla ilgili eserler arasında en yakın tarihli yazma durumundadır. On kıraate müteallik telifâtın 7'si metin olup 2 muhtasar, birer tanesi de şerh ve vücûhat defteridir. Bu kategorideki eserler mensur formda olup manzume bulunmamaktadır.

1.3. Yediyi Ona Tamamlayan Üç Kıraate Dair Eserler

	Eser İsmi	Müellif İsmi	Ktp. No.	İstinsah Tar.	Dil	Edebi Tür	Metin Türü
1	<i>ed-Dürretü'l-müdiyye fi kirââtî'l-eimmeti's-selâseti'l-merdiyye</i>	İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429)	OR104-2 2 nüsha	-	Ar.	Manzum	Tekmile
2	<i>Tahbîrü't-Teyisr fi kirââtî'l-eimmeti'l-âşere</i>	İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429)	HO733 2 nüsha	1158/1745	Ar.	Mensur	Tahrirat

²⁶ eş-Şehrezûrî, *el-Misbâhu'z-zâhir fi'l-kirââtî'l-âşrî'l-bevâhir* (Bursa: İnebey Kütüphanesi, HO719), 386b.

²⁷ Diğer nüshalar için bk. (İstanbul: Nuruosmaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye, 92-001); 93; (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, 00067); eş-Şehrezûrî, *el-Misbâhu'z-zâhir fi'l-kirââtî'l-âşrî'l-bevâhir*, thk. İbrahim b. Said b. Hamed ed-Devseri (Riyad: Dârü'l-Hadare, 2017). (İnebey nüshası bu tahkikte asıl nüsha olarak kullanılmıştır.)

3	<i>ed-Dürre fî beyâni'l-kirâati's-selâse</i>	Ahmed b. Saîd el-Yemenî (ö. 839/1436)	HO738	-	Ar.	Mensur	Tekmile
4	<i>Şerhu Tetimmeti'l-Hırz min kurrâ-i eimmeti'l-kenz</i>	Sürmelizâde Mehmed Efendi (ö. 926/1521)	GE4552	920/1519	Ar.	Mensur	Tetimme

Değerlendirme:

Kıraat kitâbiyyâtında önemli yer tutan eser türlerinden biri de yediyi ona tamamlayan üç imamın kıraat ihtiyarlarının açıklandığı eserler olmuştur. Kütüphanede bu konuya dair dört eser bulunmaktadır. Bu eserlerden ikisinin müellifi olan İbnü'l-Cezerî, yaptığı onlu kıraat tasnifinden sonra yedi imama ilave ettiği üç imamın bilinirliğini daha da artırmak amacıyla, temel bazı eserlerin üzerine yine o eserin tarzında ilaveler yapmıştır. Şâtîbî'nin *Hırzü'l-emânî*'sine manzum formda yazdığı *ed-Dürretü'l-mudîyye*, kütüphanede istinsah bilgisi bulunmayan iki nüshasıyla yer almaktadır. Aynı müellifin, *ed-Dânî*'nin *Teysîr*'ine ilave olarak kaleme aldığı *Tahbîrû't-Teysîr* ise yine iki nüsha olarak bulunmaktadır. Nüshalardan eski olanı 1158/1745 tarihlidir. Bu konudaki bir diğer çalışma İbnü'l-Cezerî ile dostluğu olan²⁸ Ahmed b. Muhammed b. Saîd eş-Şer'abî el-Yemenî'nin (ö. 839/1436) *ed-Dürre fî beyâni'l-kirâati's-selâse* adlı eseridir. Şatîbiyye üzerine yazılmıştır. Konuya müteallık son eser *Şerhu tetimmeti'l-hırz min kurrâ-i eimmeti'l-kenz*'dir. Sürmelizâde Mehmed Efendi (ö. 926/1521) diye de bilinen Muhammed el-ʿUmerî el-ʿAdevî er-Rûmî'ye ait olan eserin nüshası müellif hattı olması yönüyle önemlidir. Kütüphanede Molla Muhammed Emin Efendi'nin (ö. 1859) ülkemiz kıraat öğretiminde ders kitabı olarak kullanılan *ʿUmdetü'l-hullân fî îzâhi Zübdeti'l-irfân* isimli Zübde şerhinin yazma nüshasının bulunmaması dikkat çekse de bunun muhtemel sebebi, eserin henüz müellif hayatta iken basılmış olması ve tedrisatın basma nüshalarla yapıyor olmasıdır.²⁹

On kıraat ve yediyi ona tamamlayan üç kıraat ile ilgili literatürde öne çıkan bir özellik de tahrîrât³⁰ alanıdır. İbnü'l-Cezerî'nin *ed-Dürretü'l-mudîyye* ve *Tahbîrû't-teysîr* isimli eserleri, Sirâcüddîn en-Neşşâr (ö. 938/1531)'ın *el-Mükerrerr fî mâ tevâtera mine'l-Kirâati's-Sebʿ*, Abdülfettâh el-Paluvî'nin (ö. 1183/1769) *Zübdetü'l-irfân fî vucûhi'l-Kurʾân*, Ahmed el-ʿAvfî (ö. 1050/1640)'nin *el-Cevâhiru'l-mükellele limen râme't-turuki'l-mükemmele* ve Yûsuf Efendizâde'nin, *el-ʿîtilâf fî vucûhi'l-ihtilâf* adlı çalışmaları tahrîrât kabilinden eserlere örnektir.

1.4. Şâz Kıraatlere Dair Eserler

	Eser İsmi	Müellif İsmi	Ktp. No.	İstinsah Tar.	Dil	Edebi Tür	Metin Türü
1	<i>Îzâhu'r-rumûz ve miftâhu'l-künûz</i>	İbnü'l-Kabâkîbî (ö. 849/1445)	HO746	862/1458	Ar.	Mensur	Şerh
2	<i>Keşfü'l-esrâr ʿan kirâati'l-eimmeti'l-ahyâr</i>	Ahmed b. İsmâîl Molla Gürânî (ö. 893/1488)	HC18	893/1488	Ar.	Mensur	Şerh

Değerlendirme:

Kütüphanede şâz kıraatler hakkında kaleme alınan iki eser bulunmaktadır. Bu eserlerden İbnü'l-Kabâkîbî'nin (ö. 849/1445) *Îzâhu'r-rumûz ve miftâhu'l-künûz* adlı eseri müellifin kendine ait *Mecmâ'u's-sürûr ve matla'u's-şümûs ve'l-büdûr* adlı manzumesine yaptığı şerhtir. Nüsha, müellifin üzerine kayıt düştüğü nüshadan istinsah edilmiş olması yönüyle mühimdir.³¹ Diğer eser ise Molla Gürânî (ö. 893/1488) tarafından İbnü'l-Cezerî'nin *Gâyetü'l-mehera fî'z-ziyâdeti ʿale'l-aşera (Nihâyetü'l-berara)*³² adlı manzumesi üzerine yapılan şerhtir. Nüsha, şârihin vefat ettiği 893/1488 yılında istinsah edilmiştir.

²⁸ Bk. İbnü'l-Cezerî, *Câmiu'l-esânîd* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Dârülmünevî, 11), 68b-69a; thk. Ahmed b. Hamûd b. Hamid Er-Rüveysî (Beyrut: Müessesetü'd-Duha, 2015), 229.

²⁹ Molla Muhammed Emin Efendi, *ʿUmdetü'l-hallân fî idâhi Zübdeti'l-irfân* (İstanbul: Karahisarizâde Sahaf Esad Matbaası, 1287).

³⁰ “Kıraatleri nakleden müellefâtın gözden geçirilip tetkik edilmesini, müelliflerince mutlak ifadelerle zikredilen bazı vecihlerin, yine müelliflerin kaynaklarına gidilerek takyîd/tahsîs edilmesini, kitabın zâhirinden/ilâk bakışta cevazı anlaşılabilir bazı vecihlerin menʿini/engellenmesini ve böylece kıraatlerin edâsı esnasında vecihlerin kendisinden varit olmayan kimselere nispet edilmesi sonucu ortaya çıkabilecek terkîb ve telfîk gibi hataların bertaraf edilerek Kurʾân'ın nazil olduğu şekliyle okunmasını amaç edinen çalışmalardır.” Osman Bostan, “en-Neşr Merkezli Çalışmalar (Tahrîrât Örneği) *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 52 (Haziran 2022), 216-217; Tahrîrât konusunda geniş bilgi için bk. Mehmet Emin Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi* (Ankara: Otto Yayınları, 2016), 92-96; Mustafa Atilla Akdemir, “Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/2 (Aralık 2018), 83-112.; Recep Koyuncu, *Kıraat İlminde Tahrirat Mustafa el-İzmiri ve ʿUmdetü'l-irfân Adlı Eseri* (Edisyon Kritik) (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2021); Recep Koyuncu, “Yöntem Ve Mahiyeti İtibariyle Kıraat İlminde Tahrîrât Geleneği: İbnü'l-Cezerî Özelinde Bir İnceleme”, *Uluslararası İbnü'l-Cezeri Sempozyumu 01-04 Kasım 2018 - Bursa* (İbnü'l-Cezerî'nin Kıraat İlmindeki Yeri, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2021), 668-669.

³¹ İbnü'l-Kabâkîbî, *Îzâhu'r-rumûz ve miftâhu'l-künûz* (Bursa: İnebey Kütüphanesi, HO746), 202b-203a.

³² Adı geçen eser İbnü'l-Cezerî'nin Bursa'da telif ettiği eserlerden biridir. Ancak kütüphanede bu eserin nüshası bulunmamaktadır. Detaylı bilgi için bk. Ali Osman Yüksel, *İbnü'l-Cezeri ve Tayyibetü'n-Neşr* (İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2012), 210.

1.5. Kıraatlerin Karşılaştırıldığı Eserler

	Eser İsmi	Müellif İsmi	Ktp. No.	İstinsah Tar.	Dil	Edebi Tür	Metin Türü
1	<i>el-Hulâfiyât fî 'ilmi'l-kirâât</i>	Ebu'l-Hasen Ali el-Betâihî (ö. 572/1176)	HO726	635/1238	Ar.	Mensur	Metin
2	<i>Tuhfetü'l-ihvân fî'l-hulfi beyne's-Şâtibiyye ve'l-Unvân</i>	İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429)	HO731/2	-	Ar.	Mensur	Metin
3	<i>ed-Dürü'n-nesîr fî'l-kirâati İbn Kesîr</i>	Muhammed b. Ahmed el-'Avfî (ö. 1050/1640)	GE4876	-	Ar.	Mensur	Metin

Değerlendirme:

Kütüphanede kıraatlerin karşılaştırıldığı eserlerin sayısı üçtür. Bu eserlerden ikisinde imam ya da râvîlerin kıraat tercihleri ile ilgili karşılaştırma yapılmaktadır. Ebu'l-Hasen el-Betâihî'ye (ö. 572/1176) ait *el-Hulâfiyât fî 'ilmi'l-kirâât* adlı eser bu türdendir. Ebû 'Amr kıraatinin diğer kıraatlerle karşılaştırıldığı eserin İnebey nüshası 635/1238 senesinde müellif nüshasıyla mukabele edilmiştir. Ünik olarak İnebey'de mahfuzdur. Bu türün diğer örneği ise Muhammed el-'Avfî'nin (ö. 1050/1640) *ed-Dürü'n-nesîr fî'l-kirâati İbn Kesîr* adlı eseridir. Eserde İbn Kesîr kıraati, Hafs rivayeti ile mukayese edilmektedir. Kütüphanedeki nüshasının müellif hattı olma ihtimali bulunmaktadır.³³ Kıraatlerle ilgili karşılaştırma yapılan eserlerden biri de kitapların mukayesesini içermekte olan *Tuhfetü'l-ihvân fî'l-hulfi beyne's-Şâtibiyye ve'l-Unvân* adlı eserdir. İbnü'l-Cezerî, *Hzü'l-emânî*'de olup *el-'Unvân*'da yer almayan konuları ele almaktadır.

1.6. Bir ya da Birkaç Kıraatten Bahseden Eserler

	Eser İsmi	Müellif İsmi	Ktp. No.	İstinsah Tar.	Dil	Edebi Tür	Metin Türü
1	<i>Kitâbu'l-müfred</i>	Ebu Musa Ca'fer b. Mekki el-Mevsîlî (ö. 713/1313)	GE2749/4	685/1286	Far.	Mensur	Tercüme
2	<i>Teferrud el-'Âsım fî'l-kirâat</i>	-	HO742/2	815/1413	Ar.	Mensur	Metin
3	<i>el-Muhtasâr mimmâ ravâhü's-Şâtibî ve't-Teysîr ve'l-Unvân</i>	'Alâaddîn er-Rûmî	HC14	-	Ar.	Mensur	Muhtasar

Değerlendirme:

İnebey Kütüphanesinde münferiden bir kıraatten bahseden üç eser bulunmaktadır. Bu eserlerden en eski olanı Ebu Musa Ca'fer b. Mekki el-Mevsîlî'nin (ö. 713/1313) *Kitâbu'l-müfred* isimli eserinin Farsça tercümesidir. Mütercimi belli olmayan eser 685/1286 senesinde telif edilmiştir. Telif tarihi gün, ay, yıl şeklinde verilirken istinsah tarihinin yıl belirtilmeksizin sadece gün ve ay olarak verilmesi istinsahın aynı yıl yapıldığı şeklinde yorumlanabilir. Eser mahtut haldedir. Bu türdeki bir diğer eser, İmam Âsım'ın tek olarak rivayet ettiği 22 vechin işlendiği *Teferrud el-'Âsım fî'l-kirâat*'tır. Müellifi bilinmeyen eserin nüshası 815/1413 yılında istinsah edilmiştir. Müellif hattı olması kuvvetle muhtemeldir. Eser mahtut durumdadır. Bu evsftaki son eser 'Alâaddîn er-Rûmî'nin *el-Muhtasâr mimmâ ravâhü's-Şâtibî ve't-Teysîr ve'l-Unvân* adlı muhtasarıdır. Eserde Ebû Amr'ın ravileri ed-Dûrî ve es-Sûsî'nin eş-Şâtibiyye, et-Teysîr ve *el-'Unvân*'da geçen rivayetleri derlenmiştir.

1.7. Resmü'l-Mushaf Hakkındaki Eserler

	Eser İsmi	Müellif İsmi	Ktp. No.	İstinsah Tar.	Dil	Edebi Tür	Metin Türü
1	<i>'Akiletü etrâbi'l-kasâid fî esne'l-makâsid</i>	Kasım b. Firrûh eş-Şâtibî (ö. 590/1194)	GE4559/3 3 nüsha	-	Ar.	Manzum	Nazma Çekme
2	<i>el-Vesîle ilâ keşfi'l-'Akile</i>	Alemüddin Ebü'l-Hasen es-Sehavî (ö. 643/1245)	HO721	827/1424	Ar.	Mensur	Şerh

³³ Muhammed el-'Avfî'ye ait, konu itibarıyla aynı fakat ismen farklı bir eser daha bulunmaktadır. Eserin görüntüsüne ulaşamadığı için iki metin karşılaştırmamıştır. Ancak müellif üzerine yapılan bir doktora tezinde her iki eserin de tanıtıldığı görülmüş ve söz konusu eserlerin farklı iki eser olduğu anlaşılmıştır. bk. Muhammed el-'Avfî, *Miftâhu'z-zafer li men râme 'ulûme Kitâbillâh bi zihnin hadar* (Konya: Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü, Burdur İl Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, 403); Hidayet Ayan, *Muhammed b. Ahmed el-'Avfî ve Kıraat İlmindeki Yeri* (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2024) 136-142.

3	<i>Cemîletü erbâbi'l-merâsîd fî şerhi 'Akiletu etrâbi'l-kasâid</i>	Burhânüddîn b. Ömer el-Ca'berî (ö. 732/1332)	HO724	H XI. asır	Ar.	Mensur	Şerh
4	<i>Câmi'ü'l-kelâm fî resmi mushafî'l-imâm</i>	Hacı Mü'min b. Ali (ö. 799/1397)	UC251/1 4 nüsha	1008/1599	Ar.	Mensur	Metin
5	<i>'Akiletü'l-bahr fî 'ulûmi'r-resm</i>	-	GE4555/5	-	T.	Manzum	Metin
6	<i>Manzûme fî resm-i mushâf-ı Osman</i>	-	UC225/6	-	T.	Manzum	Metin
7	<i>Risâle fî'l-kırâat</i>	-	GE2749/2	-	Ar.	Mensur	Metin

Değerlendirme:

Resmü'l-mushaf ile Hz. Osman tarafından istinsah ettirilip çoğaltılan mushafların yazı özellikleri kastedilmektedir. Resm-i hatt-ı Osmânî, resm-i Osmânî ve mersûmu'l-hatt gibi kullanımlar da söz konusudur. Bu alanda zamanla bir literatür oluşmuş ve konu ilmi bir disiplin haline gelmiştir.³⁴ İnebey Kütüphanesi, bu alanda ikisi Türkçe, yedi esere ev sahipliği yapmaktadır. Konuyla ilgili Ebû Amr ed-Dânî'nin *el-Muknî* adlı eserinin, kendisinden sonra yazılan eserleri etkilediği görülmektedir. Kütüphanede *el-Muknî*'nin nüshası bulunmamakta ancak ihtisâr etme, nazma çekme ve şerh etme tarzında üzerine yapılan çalışmalar bulunmaktadır. Eserin eş-Şâtıbî (ö. 590/1194) tarafından nazma çekilmiş hali *'Akiletü etrâbi'l-kasâid fî esne'l-makâsîd* üç nüsha olarak bulunmaktadır. Bu manzumeyi es-Sehavî (ö. 643/1245) *el-Vesîle ilâ keşfi'l-'Akile* adıyla şerhetmiştir. Şerhin 827/1424 senesinde istinsah edilmiş bir nüshası bulunmaktadır. eş-Şâtıbî'nin mezkur manzumesi üzerine bir şerh de el-Ca'berî (ö. 732/1332) tarafından, *Cemîletü erbâbi'l-merâsîd fî şerhi 'Akiletu etrâbi'l-kasâid* adıyla yazılmıştır. Yine eş-Şâtıbî'nin eserinden hareketle yazılmış olan *'Akiletü'l-bahr fî 'ulûmi'r-resm* isimli bir Türkçe manzume bulunmaktadır. Müellifi bilinmeyen bu esere ait başka bir nüshaya rastlanmamıştır. Kütüphane kayıtlarında istinsahın H VII. asırda olduğu yazılıdır. Bir başka Türkçe manzum eser de *Manzûme fî resm-i mushâf-ı Osman* adıyla kayıtlı, 25 beyitlik eserdir. Müellif adı ve istinsah bilgisi bulunmamaktadır. Müellifi meçhul bir başka eser ise mushaflardaki yazılışları ve okunuşları farklılık gösteren lafızların sûre sûre ele alındığı dokuz varaklık risaledir. Eser ismi muhtevadan hareketle verilmiş olmalıdır. Konuyla ilgili önemli eserlerden biri de *Câmi'ü'l-kelâm fî resmi mushafî'l-imâm*'dır. 4 nüshası bulunan eserin en eski nüshası 1008/1599 yılına aittir. Eserin müellifi Hacı Mümin b. Ali (ö. 799/1397) kıraat okumak için Şam'a gitmiş ve burada İbnü'l-Cezerî'nin talebesi olmuştur. Döndüğünde hocasını Padişah Yıldırım Bâyezid'e anlatmış ve onun Bursa'ya davet edilmesine vesile olmuştur. İbnü'l-Cezerî Bursa'da telif ettiği bazı eserlerini bu zatın evindeki misafirliğinde kaleme almıştır.³⁵

1.8. Vakf ve İbtida Konulu Eserler

	Eser İsmi	Müellif İsmi	Ktp. No.	İstinsah Tar.	Dil	Edebi Tür	Metin Türü
1	<i>Tuhfetü'l-enâm fî'l-vakf 'ale'l-hemzi li Hamza ve Hişâm</i>	Ebü'l-Bekâ İbnü'l-Kâsîh (ö. 801/1399)	HC17/2	H XII. Asır	Ar.	Mensur	Metin
2	<i>Şerhu bâbi'l-ısrîn min şerhi'l- Ca'berî li'l-hemzât</i>	Ahmed b. İsmâil Molla Gürânî (ö. 893/1488)	HC13/2	885/1480	Ar.	Mensur	Metin
3	<i>El-Keşf 'an ahkâmî'l-hemze fî'l-vakfîl- Hişâm ve Hamza</i>	Hüseyin b. Ali el-Hısnî (ö. 963/1555)	HO717	963/1555	Ar.	Mensur	Metin
4	<i>Kitâb fî beyânî'l-vakf</i>	-	HO742/1	815/1412	Ar.	Mensur	Metin
5	<i>Risale fî beyân mevâzi'i'l-Kur'ân elletî tûcibu'l-küfr 'inde vakfihâ</i>	-	UC2911/4	-	Ar.	Mensur	Telhis
6	<i>Kitâbu vakf-ı Hamza ve Hişâm</i>	-	HC16/4 2 nüsha	1252/1836	Ar.	Mensur	Metin

³⁴ bk. Abdülazîm Zürcânî, *Menâhilü'l-irfân fî ulûmi'l-Kur'an* (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmîyye, 1988), I/369; Subhî Sâlih, *Mebâhis fî ulûmi'l-Kur'an* (Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 1990), 277; Nihat Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstilahları* (İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2018), 139; Yavuz Fırat, *Tecvîd ve Kırâat İlmi Terimleri Sözlüğü*, ed. Ali Öge (Konya: Haciveyiszade İlim ve Kültür Vakfı, 2018), 119.

³⁵ bk. Yüksel, *İbnü'l-Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, 210.

7	<i>Risâle fî beyânı ta'dâd vakfi'l-küfri fî cem'i mâ fi'l-Kur'ân</i>	-	OR125/1	-	Ar.	Mensur	Metin
8	<i>Kitâbü't-Tayfur</i>	-	OR125/2	-	Ar.	Mensur	Muhtasar
9	<i>Risale fî beyân mevâzi'l-Kur'ân elletî tûcibu'l-küfr 'inde vakfi'hâ</i>	-	UC2911/4	-	Ar.	Mensur	Telhis
10	<i>Risâle fî beyânı vakfi'l-küfr</i>	-	GE4647/16	-	Ar.	Mensur	Metin

Değerlendirme:

İnebey Kütüphanesinde vakf ve İbtida konusu üzerine yazılmış 10 eser bulunmaktadır. Bu eserlerden dördü özellikle Hamza ve Hişam'ın hemze üzerindeki vakfları hakkında yazılmıştır. Diğer altı eser Kur'an-ı Kerim genelindeki vakf yerleri hakkında kaleme alınmıştır. İbnü'l-Kâsîh'in (ö. 801/1399) *Tuhfetü'l-enâm fi'l-vakf 'ale'l-hemzi li Hamza ve Hişam* adlı eseri en erken tarihli eserdir. Molla Gürânî'nin (ö. 893/1488) Hamza ve Hişam'ın hemze üzerindeki vakflarını ele aldığı *Şerhu bâbi'l-ışrîn min şerhi'l- Ca'beri li'l-hemzât* isimli eseri müellif hayattayken 885/1480 senesinde istinsah edilmiştir. Nüshanın müellif hattı olma ihtimali bulunup eser mahtut haldedir. Aynı konuyu işleyen bir başka eser ise Hüseyin b. Ali b. 'Abdurrahman el-Hisnî'ye (ö. 963/1555) ait *el-Keşf 'an ahkâmî'l-hemze fi'l-vakfi'l-Hişâm ve Hamza*'dır. 963/1555 senesinde müellifin yazdığı nüsha ünik olarak bulunmaktadır. Vakf-ibtidâ konusunda en eski istinsah tarihine sahip nüsha 815/1412 senesinde yazılmış olan *Kitâb fî beyânî'l-vakf*'tır. Müellifi belli olmayan eser halen mahtuttur. Konuya müteallik eserlerin 7'si mahtut halde bulunmaktadır. Ayrıca eserler içinde Türkçe eser bulunmaması ve hepsinin mensur tarzda yazılmış olması dikkat çekicidir.

1.9. Kıraat İlmine Dair Muhtelif Konular Hakkındaki Eserler

	Eser İsmi	Müellif İsmi	Ktp. No.	İstinsah Tar.	Dil	Edebi Tür	Metin Türü
1	<i>Hidâyetü'l-mürtâb ve gâyetü'l-huffâz ve't-tullâb</i>	'Alemüddîn es-Sehâvî (ö. 643/1245)	GE4555/6	-	Ar.	Manzum	Metin
2	<i>et-Tibyân fî 'irâbi'l-Kur'ân</i>	Ebü'l-Bekâ el-Ukberî (ö. 616/1219)	HO121	973/1576	Ar.	Mensur	Metin
3	<i>en-Nefehâtü'l-kudsiyye fî kırâati'l-Kur'ân ve kitâbetihî bi'l-Fârisiyye</i>	Hasen b. 'Ammâr b. 'Alî eş-Şürünbülâlî (ö. 1069/1659)	HO481/2	-	Ar.	Mensur	Metin
4	<i>Risâletü tertîli'l-Kur'ân</i>	Ebü Sa'îd el-Hâdimî (ö. 1176/1762)	GE4270	-	Ar.	Mensur	Metin
5	<i>Risale fî kırâat-ı ayete'l-kürsî fî edbârî's-salâvâtî'l-mektûbe</i>	Hacı Emirzâde Mehmed (ö. 1204/1790)	UC1230/2 2 nüsha	1214/1799	Ar.	Mensur	Metin
6	<i>Risaletü't-tekbirât</i>	-	HC16/1	1252/1836	Ar.	Mensur	Metin

Değerlendirme:

İnebey Kütüphanesinde bulunan kıraat eserlerinden bazıları kıraat ilminin muhtelif meselelerini içermektedir. Bu eserler arasında müellifi itibariyle en eski eser, es-Sehâvî'nin, aralarında lafzî benzerlik bulunan Kur'an lafızlarını gösterdiği, *Hidâyetü'l-mürtâb ve gâyetü'l-huffâz ve't-tullâb* isimli manzumesidir. eş-Şürünbülâlî'nin (ö. 1069/1659) *en-Nefehâtü'l-kudsiyye fî kırâati'l-Kur'ân ve kitâbetihî bi'l-Fârisiyye* isimli eseri, doğrudan kıraat ile ilgili olmayıp; fikhî deliller çerçevesinde Kur'an'ın kıraat ve kitâbetinin Farsça yapılp yapılamayacağı konusunu işlemektedir. Eser halen mahtuttur. el-Hâdimî'ye (ö. 1176/1762) ait *Risâletü tertîli'l-Kur'ân*, Güzelhisârî'nin (ö. 1204/1790) *Risale fî kırâat-ı ayete'l-kürsî fî edbârî's-salâvâtî'l-mektûbe* isimli eserleri Kur'an'ın faziletinden bahseden eserlerdir. ed-Duhâ sûresinden en-Nâs sûresine kadar sûre geçişlerindeki tekbirlerin, el-Bezzî rivayeti üzere açıklandığı *Risaletü't-tekbirât*, 1252/1836 senesinde istinsah edilmiş iki varaklık bir eserdir. el-Ukberî'nin (ö. 616/1219) Kur'an lafızlarının i'râb ve kıraat özellikleri hakkında kaleme aldığı *et-Tibyân fî i'râbi'l-Kur'ân* adlı eserinden de 973/1576 istinsah tarihli bir nüsha bulunmaktadır.

2. İnebey Kütüphanesindeki Kıraat Nüshalarının Tanıtımı

İslam yazmaları içinde kitap haline getirilen ilk metin Kur'an-ı Kerim'dir. Bir ibadet neşvesiyle yapılan bu yazma faaliyeti sadece Arap yazısının gelişimine katkıda bulunmakla kalmamış, yazı ve kitap etrafında bir medeniyetin oluşumuna da zemin hazırlamıştır. Yazma eserler cilt, yaprak, süsleme vb. fiziksel nitelermeler açısından incelenmekte, bu sayede kitabın yazıldığı dönem ve yer gibi bilgilere ulaşılabilmektedir.³⁶ Özel bir uzmanlık gerektiren bu faaliyetin yanı sıra yazmalar, ait olduğu alanın uzmanları tarafından da muhteva bakımından inceleme konusu yapılmaktadır. Bu türden bir yaklaşımla ele alınan bu makalede, İnebey kütüphanesindeki kıraat ilmine ait eserlerin yazma nüshaları derinlemesine incelenmektedir. Bu başlık altında 69 müstakil kıraat kitabı toplam 95 nüshasıyla ele alınmıştır. Eser ve müellif adları özellikle metin içinde aranmış, eserin müellife aidiyeti teyit edilmiştir. Bu noktada kütüphane katalog bilgileri kesin bilgi olarak değerlendirilmemiştir. Eser adı ve müellif aidiyetinin teyidi için varsa matbu nüshalarla, yoksa 'Yazma Eserler Katalog ve Görüntü Veritabanı' üzerinden diğer yazma nüshalara ulaşılarak metin karşılaştırması yapılmıştır. Eser tanıtımlarında en eski istinsah tarihli nüsha esas alınmış, mükerrer nüshalar sadece dipnotta, demirbaş numaralarıyla gösterilmiş.

2.1. Müellifi Belli Olan Eserler

İnebey Kütüphanesinde adı bilinen 38 müellife ait 54 eser bulunmaktadır. 15 eserin ise müellifi tespit edilememiştir. Müellifi belli olan eserler vefat tarihlerine göre sıralanmış, 48 numaradan itibaren vefat tarihi bilinmeyen müelliflerin eserleri istinsah tarihi en eski olanıyla devam etmiştir. Nüsha tanıtımlarında, dili Arapça olan eserlerin dili ayrıca belirtilmemiş, Türkçe ve Farsça dilleri belirtilmiştir. Ayrıca istinsah bilgisi bulunmayan nüshalarda bu durum gerekmedikçe belirtilmemiştir.

2.1.1. *et-Teysîr fî'l-kırââtî's-seb'*, Ebû 'Amr ed-Dânî (ö. 444/1053), HO723

Yedi kıraate dair meşhur eserlerin başında gelen *et-Teysîr*, 63 varak, 17 satır olup 999/1591 senesinde adı İbrahim olan bir müstensih tarafından, ta'lik hattıyla, dönemin Budin Eyaletine bağlı Yânik kasabasında istinsah edilmiştir. *et-Teysîr*, eş-Şâtîbî tarafından *Hırzû'l-emânî ve vechü't-tehânî* adıyla nazma çekilmiş, İbnü'l-Cezerî tarafından ise *Tahbîrû't-Teysîr fî kırââtî'l-eimmeti'l-aşere* adıyla on kıraate tamamlanmıştır. Eser basılmış olup üzerine çalışmalar yapılmıştır.³⁷

2.1.2. *el-Unvân fî'l-kırââtî's-seb'*, İsmâîl b. Halef es-Sarakustî (ö. 455/1062), GE3923

es-Sarakustî'nin kendi eseri *el-İktifâ fî'l-kırââtî's-seb'i'l-meşhûra*'nın muhtasarı olan *el-Unvân fî'l-kırââtî's-seb'* isimli eser, öğrenilmesi ve ezberlenmesinde kolaylık sağlaması için müellif tarafından *el-İktifâ*'daki senetlerin hafzedilmesiyle oluşturulmuştur.³⁸ 58 varak olup 15-21 arasında değişen satır sayısına sahip olan nüshanın istinsahı 29 Zilhicce 856/10 Ocak 1453 Çarşamba günü tamamlanmıştır.³⁹ Eser neşredilmiştir.⁴⁰

2.1.3. *el-Misbâhu'z-zâhir fî'l-kırââtî'l-aşri'l-bevâhir*, Mübârek b. Hasen eş-Şehrezûrî (ö. 550/1156), HO719

On kıraate dair kaleme alınan eserin nüshası 386 varak, 19 satırdan oluşmaktadır. İstinsah bilgisine rastlanmayan nüshada, müellifin el yazısıyla yazılmış iki icazet kaydı bulunmaktadır. Buna göre müellif 536/1142 senesinde kendi telifi olan kitaptaki bilgiler ışığında Kur'an-ı Kerim'i on kıraat üzere okuyan Ebü'l-Kasım Mahmûd b. Ahmed el-Hâleveyh el-Esbahânî ile Ebu Abbas el-İsfahânî isimli kişilere on kıraat icâzeti vermiştir.⁴¹ Bu kayıt nüshanın müellif hayatta iken yazıldığını göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Eserin matbusu bulunmaktadır.⁴²

³⁶ Yazma eserlerle ilgili detaylı bilgi için bk. Orhan Bilgin, "Yazma", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/yazma> (09.09.2024).

³⁷ Ebu Amr ed-Dânî, *et-Teysîr*, thk. Otto Pretzl (İstanbul: y.y., 1930); Abdurrahman Çetin, *Endülüslü Alim Ebu Amr ed-Dânî ve Kırâat İlmindeki Yeri* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015); Fatma Asiye Şenat, "Endülüslü Kıraat Alimi Dâni ve 'Teyisîr'", *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 10 (2010), 175-186; Mehmet Salih, *Ebû 'Amr Osmân b. Sa'îd ed-Dânî'nin 'et-Teysîr fî'l-kırââtî's-seb'a' Adlı Eserinin Kıraat İlmi Açısından Tahlili* (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021); Ömer Faruk Şahin, *Mekkâ b. Ebî Tâlib'in 'et-Tebisira fî'l-kırââtî's-seb'*, *Ebû Amr ed-Dânî'nin 'et-Teysîr fî'l-kırââtî's-seb'* ve *Muhammed el-Cezerî'nin 'em-Neşr fî'l-kırââtî'l-aşr'* Adlı Eserleri Bağlamında Kıraat İlmi Usul Konuları (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2024).

³⁸ İsmail b. Halef es-Sarakustî, *el-Unvân fî'l-kırââtî's-seb'* (Bursa: İnebey Kütüphanesi, GE3923), 2b.

³⁹ es-Sarakustî, *el-Unvân*, 58a.

⁴⁰ es-Sarakustî, *el-Unvân fî'l-kırââtî's-seb'*, thk. Züheyr Gâzi Zâhid, Halîl Atıyye (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1986).

⁴¹ Mübârek b. Hasen eş-Şehrezûrî, *el-Misbâhu'z-zâhir fî'l-kırââtî'l-aşri'l-bevâhir* (Bursa: İnebey Kütüphanesi, HO719), 386b.

⁴² Bk. eş-Şehrezûrî, *el-Misbâhu'z-zâhir fî'l-kırââtî'l-aşri'l-bevâhir*, thk. İbrahim b. Said b. Hamed ed-Devseri (Riyad: Darü'l-Hadare, 2017). (İnebey nüshası bu tahkikte görülmüş ve kullanılan altı nüshanın içinde asıl nüsha olarak yer almıştır.); thk. Abdurrahim et-Tarhûnî (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2008; thk. Osman Gazâl (Kahire: Daru'l-Hadis, 2007).

2.1.4. *el-Hilâfiyât fî 'ilmi'l-kırâât*, Ebu'l-Hasen Ali b. Asâkîr el-Betâihî (ö. 572/1176), HO726

Eserde Ebû Amr kıraati, sırayla İbn Âmir, İbn Kesîr, Âsım, Hamza, Kisâ ve Halef kıraatleriyle karşılaştırılmış, bu karşılaştırma her bir imam için ayrı birer başlık altında yapılmıştır. Eserin en dikkat çekici yönü ise yedi kıraat imamlarından Nâfî'nin karşılaştırmada yer almaması buna rağmen henüz on kıraatin yaygınlaşmadığı bir dönemde Hamza'nın birinci râvisi aynı zamanda onuncu kıraat imamı olan Halef b. Hişâm'ın imam olarak zikredilmesidir. 128 varak, 19 satır olan nüshanın baş taraflarında yer yer kurt yenikleri bulunmakta beraber eksiği bulunmamaktadır. Muhammed b. Yusuf b. Muhammed tarafından 635/1238 yılının Ramazan ayında istinsah edilmiştir. Nüsha ünik olması ve müellif nüshasıyla mukabele edildiğine dair kayıt bulundurması bakımından kıymetlidir.⁴³ Eserin matbusu bulunmamaktadır. Kemal Atik, Brockelmann'a dayandırarak verdiği bilgide, İbn Kesîr, Âsım ve Hamza gibi kıraat imamlarını müellif olarak göstermiştir.⁴⁴ Ancak müellif adının eserin birçok yerinde açıkça geçmesi bu bilginin doğru olmadığını göstermektedir.⁴⁵

2.1.5. *Hırzû'l-emânî ve vechû't-tehânî (eş-şâtibiyye)*, Kasım b. Firruh eş-Şâtibî (ö. 590/1194), GE4556⁴⁶

Eser, Ebû Amr ed-Dânî'ye ait olan *et-Teysîr fî'l-kırâati's-seb'* isimli eserin nazma çekilmiş halidir. 1173 beyitten müteşekkil bu manzume, müellifin nisbesinden dolayı eş-Şâtibiyye, (L) kafiye olması sebebiyle de *el-kasîdetü'l-lâmiyye* olarak bilinir. Ebced harflerinin imam ve râvi isimleri yerine kullanıldığı ilk eserdir. Nüshası, 95 varak, 7 satır olup müstensihi bilinmemektedir. 16 Zilhicce 1074/10 Temmuz 1664 tarihli istinsah kaydı bulunan nüshanın satır aralarında mütercimi belli olmayan Farsça tercüme bulunmaktadır. Yazıldığı dönemden günümüze kadar üzerinde en fazla çalışma yapılan metinlerden biri olan eser basılmıştır.⁴⁷

2.1.6. *'Akiletü etrâbi'l-kasâid fî esne'l-makâsîd, eş-Şâtibî (ö. 590/1194), GE4559/3⁴⁸*

Kitap, Hz. Osman'ın yazdırdığı ilk mushafların yazı ve imlâ özelliklerini ifade eden resmî'l-mushâf konusuna dair Ebû Amr ed-Dânî'nin kaleme aldığı *el-Muknî* adlı eserin nazma çekilmiş halidir. *Eş-Şâtibiyyetü's-suğrâ* veya kafiyesi sebebiyle *Kasîde-i râiyye* olarak da isimlendirilen eser, 298 beyitlik bir manzumedir. Nüshası 16 varak, 12 satırdır. Harekeli nesih hatla yazılmış olan nüsha, içinde bulunduğu cildin 74a-89a varakları arasında yer almaktadır. İstinsah kaydına rastlanmamıştır. Eser üzerine çalışmalar yapılmış olup çeşitli baskıları yapılmak suretiyle neşredilmiştir.⁴⁹

2.1.7. *et-Tibyân fî 'râbi'l-Kur'ân*, Ebû'l-Bekâ Muhibbüddîn el-Ukberî (ö. 616/1219), HO121

Kur'an lafızlarının i'râb ve kıraat şekilleri hakkında bilgi veren bir eserdir. Lafızlar önce dil bilgisi yönünden ele alınmış ve kelimenin türü ifade edilmiştir. Ardından yazım ve okuyuş şekilleri de gösterilerek kıraat farlılıkları ortaya konmuştur.⁵⁰ Nüsha, 126 varak, 30 satırdır. Sayfa kenarlarında farklı bir hatla yazılmış açıklamalar yer almaktadır. Nüsha, Receb 973/Şubat 1576 senesinde, Abdullatif b. Nimetullah tarafından nesih hatla istinsah edilmiştir. Farklı tarihlerde ve muhtelif şehirlerde baskıları yapılmıştır.⁵¹

⁴³ Ebu'l-Hasen Ali b. Asâkîr el-Murahhab el-Betâihî, *el-Hilâfiyât fî'l-'ilmi'l-kırâât* (Bursa: İnebey Kütüphanesi, HO726) 128a.

⁴⁴ M. Kemal Atik, "Tefsir ve Kırâat İlmine Dair Yazma Eserler Bibliyografyası", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/1 (1983), 313-350.

⁴⁵ el-Betâihî, *el-Hilâfiyât*, 2b, 21a, 39b, 72b, 92b, 113b.

⁴⁶ GE4558, UC227, GE4559/1, HC11, HC101 ve HO728/1. (Kitap tanıtımında istinsah tarihi en eski olan GE4556 numaraya kayıtlı nüsha tercih edilmiştir. Bu yöntem diğer eserler için de geçerli olup bundan sonraki eserlerde sadece demirbaş numaralarının verilmesiyle yetinilecektir.)

⁴⁷ Kasım b. Firruh eş-Şâtibî, *Hırzû'l-Emânî ve Vechû't-Tehânî*, nşr. Mûsâ Cârullah (Kazan: 1907); (Kahire 1992); nşr. Fatih Çollak, *Kırâat Alimlerinden İmâm Şâtibî ve 'eş-Şâtibiyye' Adlı Eseri* (İstanbul: Özener Matbaası, 2002); nşr. Eymen Rüşdî Süveyd (Dimaşk: Mektebetü İbn Cezerî, 2013); Eren Pilgir, "Hırzu'l-Emânî'nin Kırâat Tedrisatındaki Serencâmı", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 62/1 (Mayıs 2021), 251-68. <https://doi.org/10.33227/auifd.769023>; Abdulhalim Başal, "Şâtibî'nin (öl. 590/1194) Hırzû'l-emânî'de (eş-Şâtibiyye) Taz'îf Ettiği Vecihler Ve Bu Vecihlerin Günümüz Kırâat Tedrisatı Pratiğine Yansıması", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 26/2 (Aralık 2022), 699-716. <https://doi.org/10.18505/cuid.1147097>.

⁴⁸ UC226/2, OR104/3.

⁴⁹ Kasım b. Firruh eş-Şâtibî, *'Akiletü etrâbi'l-kasâid fî esne'l-makâsîd*, thk. Eymen Rüşdî Süveyd (Cidde: Dârü Nûri'l-Mektebât, 2001); Musa Carullah Bigiyev, *Akile Şerhi* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2021); Hafız Hüseyin Rizevî, *Şerh-i Kasîde-i Râiyye* (İstanbul: Beyazıt Devlet Kütüphanesi, 129) (Türkçe Tercüme, üzerine bir doktora tezi yapılmıştır. Bk. Alaaddin Salihioğlu, *Rizeli Hafız Hüseyin Efendi'nin (ö. 1237/1821) Ra'îyye Şerhi (Tahkik ve Tahlil)*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020); Yaşar Akaslan, "Resmî'l-Mushaf Literatürü Açısından Kâsım B. Firruh Eş-Şâtibî'nin 'Akiletü Etrâbi'l-Kasâid Fî Esne'l-Mekâsîd'ı", *Trabzon İlahiyat Dergisi* 10/1 (Haziran 2023), 255-277.

⁵⁰ Ebû'l-Bekâ el-Ukberî, *et-Tibyân fî 'râbi'l-Kur'an* (Bursa: İnebey Kütüphanesi, HO121), 8a.

⁵¹ el-Ukberî, Ebû'l-Bekâ Muhibbüddîn Abdullâh b. el-Hüseyin, *et-Tibyân fî 'râbi'l-Kur'an* (Bulak: H. 1303; Delhi: H.1899; Leknev: H. 1289; Kâhire: y.y., 1888); nşr. İbrâhim Atve İvâz, I-II (Kâhire: 1961, 1969); nşr. Ali el-Bicâvî, I-II (Kâhire: y.y., 1972); nşr. Abdurrahman b. Süleyman el-Useymin (Beyrût: y.y., 1986); Hamit Salihioğlu, "el-'Ukberî'nin et-tibyân fî 'râbi'l-Kur'an'ında Kûfe Dil Ekolüne Yaptığı İtirazlar", *Turkish Studies- Comparative Religious Studies*, 14/4, 2019, 741 - 757.

2.1.8. *el-Vesîle ilâ keşfi'l-Akile*, 'Alemüddîn es-Sehâvî (ö. 643/1245), HO721

Resmî'l-mushâf konusu ile ilgilidir. 97 varak, 19 satır olan nüsha, nesih hatla 827/1424 senesinde istinsah edilmiştir. Müstensihî bilinmeyen nüshanın ilk sayfalarında (vr. 1a-2b) yer yer kurt yeniklerine rastlanılmaktadır. Ebû Amr ed-Dânî'nin *el-Mukni*^c adlı eserinin manzum hali olan *Akiletü etrâbi'l-kasâid fi esne'l-makâsîd* üzerine yapılan ilk şerhtir. Eser yayımlanmıştır.⁵²

2.1.9. *Hidâyetü'l-mürtâb ve gâyetü'l-huffâz ve't-tullâb*, es-Sehâvî (ö. 643/1245), GE4555/6

Aralarında lafzî benzerlik bulunan Kur'an-ı Kerim lafızlarını konu edinmekte olan eser, 431 beyitlik bir manzumudur. İçinde bulunduğu cildin, 82b-95b varakları arasında yer alan nüsha, 14 varak, 18 satırdır. Müstensih ve istinsah tarihine dair bir kayıt bulunmamaktadır.⁵³ Eserin matbusu bulunmaktadır.⁵⁴

2.1.10. *Kenzü'l-me'ânî fi şerhi Hırzî'l-emânî*, Muhammed Şu'le el-Mevsilî ö. (656/1258), HO729⁵⁵

Hırzî'l-emânî'nin 173 beytinin tafsilatlı şerhini içeren eserin nüshası, 178 varak, 27 satırdır. Muhammed b. Salih tarafından ta'lik hatla Safer 1029/Ocak 1620 tarihinde istinsah edilmiştir. Eser basılmıştır.⁵⁶ Burhânüddîn Halîl el-Ca'berî'ye (ö. 732/1332) ait aynı isimde bir şerh bulunmaktadır.⁵⁷

2.1.11. *el-Le'âlîü'l-feride fi şerhi'l-Kaside*, Ebû Abdullah Muhammed b. Hasan b. Muhammed el-Fâsî (ö. 656/1258), HC12

Eser *Hırzî'l-emânî* şerhi olup 127 varak, 31 satırdır. Müellif adı 2a varakta, hamdele faslının beşinci satırında yer alırken, kitap ismi ise aynı sayfanın on birinci satırında geçmektedir. Nüsha, 2 Şâbân 845/16 Aralık 1441 tarihinde, Seyyid Yusuf bin Seyyid Ramazan tarafından, Semerkand yakınlarında bir şehir olan İsbicâb'ta istinsah edilmiştir. Eserin matbusu bulunmaktadır.⁵⁸

2.1.12. *İbrâzü'l-me'ânî min Hırzî'l-emânî*, Ebû Şâme el-Makdîsî (ö. 665/1267), HO715⁵⁹

Hırzî'l-emânî üzerine yapılan oldukça hacimli bir şerh olan eserin nüshası 326 varak olup satır sayısı 25-27 arasında değişmektedir. 23 Cemaziyelâhir 797/15 Nisan 1395 senesinde istinsah edilen nüshanın müstensihî tespit edilememiştir. Yer yer kurt yenikleri bulunmaktadır. Eser basılmıştır.⁶⁰

2.1.13. *Kitâbu'l-müfreda*, Ebu Musa Ca'fer b. Mekki el-Mevsilî (ö. 713/1313), GE2749/4

Âsım kıraatinin özelliklerini ihtiva eden eserin nüshası 40 varak olup 15 satırdır. İçinde bulunduğu mecmuanın 141-182 varakları arasında yer almaktadır. Eser ve müellif adı hatimede zikredilmiştir. Müellifin, eserlerini Arapça kaleme aldığı ve diğer eserlerinde⁶¹ kıraat imamlarının tercihlerini münferiden konu edindiği dikkate alındığında, bu eserin de aslının Arapça olduğu ve Farsça'ya tercüme edildiği anlaşılmaktadır. Ancak mütercim bilgisi ya da tercüme olduğuna dair bir kayda rastlanmamıştır. Nüshada telifin 10 Şevval 685/ olduğu, istinsahın ise sene belirtilmeksizin 4 Rabûlâhir tarihinde yapıldığı ifade edilmiştir. Buradan hareketle istinsahın telif ile aynı yıl olduğu yorumu yapılabilir. Eser mahtut haldedir.

⁵² Alemüddîn Ebû'l-Hasen es-Sehâvî, *el-Vesîle ilâ keşfi'l-Akile*, thk. Muhammed el-İdrîsî (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2002).

⁵³ es-Sehâvî, *Hidâyetü'l-mürtâb ve gâyetü'l-huffâz ve't-tullâb* (Bursa: İnebey Kütüphanesi, GE4555/6), 82b.

⁵⁴ es-Sehâvî, *Hidâyetü'l-mürtâb ve gâyetü'l-huffâz ve't-tullâb*, thk. Abdülkâdir el-Hatîb el-Hasenî (Beyrut: Dârü'l-Fikri'l-Muâsir, 1994).

⁵⁵ HC21/2. (170 varak, 19 satır olup baş tarafından 37 varak eksiktir.); HO722 (Yapılan metin karşılaştırması neticesinde aynı metne sahip oldukları ancak kütüphane kataloğuna *İzâhü'l-meânî fi şerhi Hırzî'l-Emânî* adıyla yanlış kaydedildiği görülmüştür.)

⁵⁶ Muhammed Şu'le el-Mevsilî, *Kenzü'l-meânî fi şerhi Hırzî'l-Emânî* (*Şerhu Şu'le 'ale's-Şâtibiyye*). thk. Cemaluddin Muhammed Şeref (Tanta: Dârü's-Sahâbe li't-Türâs, 2008); Recep Koyuncu, "Kıraat İlminde Manzûm Şerh Geleneği: Şâtibiyye Şerhlerinden Şerhu Şu'le Örneği", *İslâm İlmi ve Düşünce Tarihinde Şerh Geleneği*, haz. Mesut Kaya, Sezai Engin (İstanbul: Endülü's Yayınları, 2020), 485-540.

⁵⁷ Burhânüddîn Halîl el-Ca'berî, *Kenzü'l-meânî fi şerhi Hırzî'l-Emânî* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 47; Denizli, 10; İbrâhim Efendi, 24; Lâleli, 52; Şehid Ali Paşa, 18); (İstanbul: Nuruosmaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye, 45).

⁵⁸ Ebû Abdullah Muhammed b. Hasan b. Muhammed el-Fâsî, *el-Le'âlîü'l-feride fi şerhi'l-kaside*, thk. Abdurrezzâk b. Ali b. İbrahim Mûsâ (Riyad: Darü's-Sahabe li't-Türâs, 2007); Abdurrahim Tarhûnî (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2011).

⁵⁹ İnebey Kütüphanesindeki diğer nüsha: UC228 VE UC229 demirbaş numaralarına kayıtlı iki cilt olarak istinsah edilmiştir.

⁶⁰ Eserin ilk baskısı Kâhire'de 1349/1928 yılında yapılmış, 1402/1981 yılında İbrâhim Atve İvaz'ın tahkikiyle yeniden yayımlanmıştır.

⁶¹ Ebu Musa Ca'fer b. Mekki el-Mevsilî, *el-Kâmilü'l-ferid fi't-tecrîdi ve't-tefrîd* (Ankara: Milli Kütüphane, Eskişehir İl Halk Kütüphanesi, 26 Hk 366); el-Mevsilî, *Müfredetu kırâati İbn Kesir El-Mekki*, thk. Halid Ahmed Meşhedani (Dimaşk: Daru Sadeddin, 2007).

2.1.14. *Kenzü'l-me'ânî fî şerhi Hurzî'l-emânî ve vechi't-tehânî*, Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer b. İbrâhîm el-Ca'berî (ö. 732/1332), HO714 (1.CİLT), HO435 (2.CİLT)⁶²

Hurzî'l-Emânî şerhi olan eser 728 beytin şerhini içermektedir. 2 cilt halinde istinsah edilmiş, her iki cildine ayrı numara verilmiştir. 1. cilt 130 varak 27 satır olup 444. beyitle birlikte sona ermektedir. 2. cilt ise 298 varak, 25 satırdır. Ferşü'l-hurûf babından, 445. beyitle başlamaktadır. Eserin ismi 1. cilt vr. 4a'da geçmektedir. Nüsha, Ahmed b. Abdurrahman b. Ebû Bekr el-Belbîsî tarafından 15 Cemaziyelâhîr 772/4 Ocak 1371 senesinde istinsah edilmiştir. Eser yayımlanmıştır.⁶³

2.1.15. *Cemîletü erbâbi'l-merâsîd fî şerhi 'Akîletu etrâbi'l-kasâid*, Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer b. İbrâhîm el-Ca'berî, HO724

Şâtıbî'nin resm-i hat konusunda yazdığı 298 beyitlik *Akîletu etrâbi'l-kasâid* isimli manzumesinin şerhi olan eserin nüshası, 209 varak, 21 satırdır. Eser ismi, vr. 3a, ikinci ve üçüncü satırda geçmektedir. Nüshada istinsah kaydı bulunmamakla birlikte kütüphane kayıtlarına göre H XI. asırda istinsah edilmiştir. *el-Ebhâsü'l-cemîle şerhu'l-Akîle* adıyla da bilinen eser yayımlanmıştır.⁶⁴

2.1.16. *'İkdü'l-le'âlî fî'l-kırââtî's-seb'î'l-avâlî*, Ebû Hayyân el-Endelûsî (ö. 745/1344), HO731/1

Yedi kıraati konu edinmekte olan manzume 82 varak olup 7 satırdır. 13 Safer 1115/28 Haziran 1703 tarihinde, nesih hatla harekeli olarak istinsah edilmiştir. Müstensihe dair bir kayıt bulunmamaktadır. Eser basılmıştır.⁶⁵

2.1.17. *Hallü'r-Rumûz ve Mahallü'l-Künûz*, Ebû Tâlib Fahrüddîn Ahmed b. Alî b. Ahmed el-Hemedânî el-Kûfî İbnü'l-Fasîh (ö. 755/1354), HO734

Yedi kıraat hakkında 1422 beyitten müteşekkil lâ kafiye manzume 47 varak olup 17 satırdır. Kitap adı vr. 2b, 10. beyitte geçmektedir. Nüsha, müellifin hayatta olduğu 22 zilhicce 752/9 Şubat 1352 tarihinde Muhammed b. El Hadarî İbn Osman el Hânî tarafından nesih yazıyla istinsah edilmiştir. Eser neşredilmiştir.⁶⁶

2.1.18. *Câmi'u'l-keîlâm fî resm-i mushafî'l-imâm*, Hacı Mü'min b. Ali b. Muhammed er-Rûmî el-Mukrî el-Hatîb el-Felekâbâzî (ö. 799/1397), UC251/1⁶⁷

Resmü'l-mushaf konulu eserin nüshası 27 varak, 21 satırdır. 1008/1599 yılında ta'lik hattıyla yazılmış olup müstensihisi belli değildir. Kitap ismi vr. 2b, on yedinci satırda geçmektedir. Nüshalarda müellif adına dair bir kayıt bulunmamakla birlikte kütüphane kayıtlarında Şeyhülislam Ebu Abdullah Muhammed b. Muhammed olarak görünmektedir. Ancak matbu nüshayla yaptığımız metin karşılaştırması neticesinde müellifin adının Hacı Mü'min b. Ali er-Rûmî⁶⁸ olduğu anlaşılmıştır. Eser yayımlanmıştır.⁶⁹

2.1.19. *Sirâcü'l-kârî'l-mübeddî ve tezkârü'l-mukrî'l-müntehî*, Ebü'l-Bekâ Nûreddîn Alî b. Osmân b. Muhammed el-'Uzrî İbnü'l-Kâsîh (ö. 801/1399), HO716

Hurzî'l-emânî şerhi olan eserin nüshası 251 varak, 23 satırdır. Müellif adı besmelenin devamında, kitap adı ise vr. 2a ilk satırda zikredilmektedir. 7 Rebûlevvel 1071/10 Aralık 1660 tarihinde Muhammed Zâde (Zerrâd) el-Münâvî eş-Şâfi el-Ezherî tarafından istinsah edilmiştir. Eser neşredilmiştir.⁷⁰

⁶² GE4554 (188 varaktan müteşekkil nüsha 368. beyitte sona ermektedir. Nüshanın 2. cildinin olduğu ancak kütüphanede mevcut olmadığı anlaşılmaktadır.)

⁶³ Eser, Ahmed Yezîdî tarafından Mağrib'te 1419/1998 yılında yayımlanmıştır.

⁶⁴ Eserin tahkikli neşri Muhammed Hudaîr Mudhî ez-Zevbeî ve Gânim Kaddûrî Hamed tarafından hazırlanmış ve 2010 yılında Şam'da yayımlanmıştır.

⁶⁵ Ebû Hayyân el-Endelûsî, *'İkdü'l-le'âlî fî'l-kırââtî's-seb'î'l-avâlî*, thk. Alican Dağdeviren (Kahire: Dâr el-Nîl, 2011).

⁶⁶ Müellif hattı nüsha için bk. (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 36); Eser üzerine Hişâm b. Süleymân ez-Zerîrî tarafından Medine Câmîatu İslâmiyye'de 1433/2012 yılında bir doktora çalışması yapılmıştır.

⁶⁷ UC226/6, UC3497/6, UC3518/1.

⁶⁸ Hacı Mü'min b. Ali, Bursa Hüdavendigâr Camii imamlığı yapmıştır. Kıraat okumak için Şam'a gitmiş, burada İbnü'l-Cezerî'nin talebesi olmuştur. Bursa'ya dönünce hocasını Yıldırım Bayezid'e tanıtmış ve müellifin Bursa'ya davet edilmesine vesile olmuştur. İbnü'l-Cezerî, on kıraatin üzerine şaz kıraatlerden İbn Muhaysın, A'meş ve Hasan Basri'yi eklediği *Gâyetü'l-mehera fî'z-zîyâdeti ale'l-aşera* (Nihayetü'l-berara fî'z-zâidi ale'l-aşera) isimli 450 beyitlik manzumesini onun evinde yazmıştır. Bkz. İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye fî tabakâti'l-kurrâ*, nşr. Gotthelf Bergstraesser (Kahire: Dârü'l-kutubi'l-ilmiyye, 1937); Ali Osman Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr* (İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2012). 165.

⁶⁹ Hacı Mü'min b. Ali er-Rûmî, *Câmiu'l-keîlâm fî resm-i mushafî'l-imâm*, thk. İyâd Sâlim Sâlih es-Semerrânî (İstanbul: Daru'l-Gavsânî, 2023).

⁷⁰ Ebü'l-Bekâ Nûreddîn Alî b. Osmân b. Muhammed el-'Uzrî İbnü'l-Kâsîh, *Sirâcü'l-kârî'l-mübeddî ve tezkârü'l-mukrî'l-müntehî*, thk. Muhammed Ali ed-Dabba' (Mısır: Matbaatu Mustafa El-Bâbî el-Halebî, 1954).

2.1.20. *Kurretü'l-‘ayn fi'l-feth ve'l-imâle ve beyne'l-lafzayn*, Ebü'l-Bekâ Nûreddîn Alî b. Osmân b. Muhammed el-‘Uzrî ibnü'l-Kâsîh (ö. 801/1399), UC234⁷¹

Yedi kıraat imam ve râvîlerinin feth, imâle ve beyne vecihlerinin açıklandığı eserin nüshası 57 varak olup 15 satırdır. Ali el-Bağdadî tarafından 1012/1603 senesinde istinsah edilmiştir. Müellif ismi mukaddimenin ilk satırında, kitap ismi ise dört ve beşinci satırlarda yer almaktadır. Eser basılmıştır.⁷²

2.1.21. *Tuhfetü'l-enâm fi'l-vakf ‘ale'l-hemzi li Hamza ve Hişâm*, Ebü'l-Bekâ Nûreddîn Alî b. Osmân b. Muhammed el-‘Uzrî ibnü'l-Kâsîh (ö. 801/1399), (Abdillâh Muhammed el-Kubeybâtî (ö.926/1519),⁷³ HC17/2

Hamza ve Hişâm'ın hemze üzerindeki vakf kaidelerini açıklayan eserin nüshası, 65 varak olup 17 satırdır. Müellif adına rastlanmayan nüshada kitap adı vr. 2a'nın ortasında geçmektedir. İstinsah kaydı bulunmamakta; ancak kütüphane kayıtlarına göre istinsahı H XII. asırdadır. Müellife aidiyeti ile ilgili ihtilaf bulunan eserin tahkiki yapılmıştır.⁷⁴

2.1.22. *el-Kasîdetü'l-‘aleviyye fi'l-kırââtî's-seb‘î'l-merviyye*, Ebü'l-Bekâ Nûreddîn Alî b. Osmân b. Muhammed el-‘Uzrî ibnü'l-Kâsîh (ö. 801/1399), HO743⁷⁵

Yedi kıraati ihtiva eden 1215 beyitlik lâ kafiye manzume, 39 varak olup 17 satırdır. 801/1399 senesinde müellif hattı ile yazılmıştır. Manzume müstakil bir baskıya sahip olmamakla birlikte müellifi tarafından *el-Emâlî'l-merdiyye fi şerhi'l-Kasîdeti'l-‘Aleviyye* adıyla yapılan şerhinin tahkiki içinde neşredilmiştir.⁷⁶

2.1.23. *el-Emâlî'l-merdiyye fi şerhi'l-Kasîdeti'l-‘Aleviyye*, Ebü'l-Bekâ Nûreddîn Alî b. Osmân b. Muhammed el-‘Uzrî ibnü'l-Kâsîh (ö. 801/1399), HC15

Müellifin yedi kıraat konulu manzumesinin şerhi olan eserin nüshası, 129 varak, 23 satırdır. Zahriyede⁷⁷ yer alan ve sonradan bir başkası tarafından düşülmüş olduğu anlaşılan kayda göre nüsha, müellif hattıdır. Vr. 129b'de ferşü'l-hurûf babının 34. beytinden sonrası eksiktir. Müellifi tarafından ihtisâr edilen eser tahkik edilmiştir.⁷⁸

2.1.24. *en-Neşr fi'l-kırââtî'l-‘aşr*, Ebü'l-Hayr Şemseddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî (ö. 833/1429), HO713⁷⁹

On kıraatin yaygınlaşmasında büyük payı olan eserin telif sebebini “kıraat ilminde muteber iki kitap olan *et-Teysîr* ve *Şâtıbiyye*’de

⁷¹ HC12, HC16/2, HC17/1.

⁷² Ebü'l-Bekâ Nûreddîn Alî b. Osmân b. Muhammed el-‘Uzrî ibnü'l-Kâsîh, thk. İbrahim b. Muhammed el-Cermî, *Kurretü'l-‘ayn fi'l-feth ve'l-imâle ve beyne'l-lafzayn* (Ürdün: Dâru ‘Ammâr, 2005).

⁷³ Eserin iki farklı tahkiki yapılmıştır. Ancak her iki tahkikte de eser, H 801 yılında vefat eden İbnü'l-Kâsîh'a değil, Ebü 'Abdillâh Muhammed el-Kubeybâtî (ö. 926/1519)'ye nisbet edilmiştir. Söz konusu tahkikler ile İnebey Kütüphanesi'nde bulunan yazma nüsha tarafımızca karşılaştırılmış olup her iki tahkik metninin İnebey nüshasıyla aynı olduğu görülmüştür. Tahkikte kullanılan nüshaların dışında İbnü'l-Kâsîh'a nisbet edilen diğer nüshalar incelendiğinde yine metnin aynı olduğu müşahade edilmiştir. İncelenen nüshaların ortak yönü metinde müellif ismi bulunmaması ancak kütüphane kayıtlarında İbnü'l-Kâsîh'a nisbet edilmesidir. Muhakkik Alaadin Saleh, eserin İbnü'l-Kâsîh'a ait olmadığı iddiasını, metnin altı yerinde İbnu'n-Neccâr'ın (ö. 871/1466) isim ve görüşlerinin geçtiğini, ancak hicrî 801'de vefat eden İbnü'l-Kâsîh'ın, hicrî 871'de vefat eden İbnu'n-Neccâr'dan istifade etmesinin mümkün olamayacağına dayandırmaktadır. (bk. Alaadin Saleh, *Tuhfetü'l-enâm fi'l-vakf ale'l-hemzi li Hamza ve Hişâm adlı Eserin Tanıtımı ve Tahkiki* (İsparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 11). Eserin aidiyeti ile ilgili ihtilafa dair açıklamalar, her iki tahkikte de genişçe yer almaktadır.

⁷⁴ Musa b. Mustafa el-Ubeydân, *el-Kasîdetü'l-‘aleviyye fi'l-kırââtî's-seb‘î'l-merviyye Tahkik ve Dirâse* (Tebük Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2009); Alaadin Saleh, *Tuhfetü'l-enâm fi'l-vakf ale'l-hemzi li Hamza ve Hişâm adlı Eserin Tanıtımı ve Tahkiki* (İsparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016).

⁷⁵ Türkiye kütüphanelerinde rastlanan bir diğer nüsha: (Balıkesir: Mutasarrıf Ömer Ali Bey Kütüphanesi, Balıkesir İl Halk Kütüphanesi, 1121/04).

⁷⁶ Detaylı bilgi için bk. 73. dipnot.

⁷⁷ “Yazma kitaplarda genellikle temellük kaydının tezhipli olarak yer aldığı, esas metnin başladığı yaprağın arka yüzüne denir.” bk. “Zahriye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Erişim 09 Şubat 2025). islamansiklopedisi.org.tr/zahriye

⁷⁸ Eserin 795/1421 senesinde yazılmış müellif hattı bir nüshası için bk. (İstanbul: Süleymaniye Ktp, Erzincan, 00004), Süleymaniye Kütüphanesi kaydındaki notta “Eser müellif nüshasıdır ve bu nüshadan başka bir nüsha tespit edilememiştir.” ibaresi bulunmaktadır. Eserin tahkiki bu nüshadan yapılmıştır. Ancak eserin İnebey'deki 801/1399 tarihli müellif nüshasından bahsedilmemiştir. bk. Abdurrahman b. Mukbil eş-Şemrî, *el-Emâlî'l-merdiyye fi şerhi'l-Kasîdeti'l-‘Aleviyye Tahkik ve Dirâse* (Mekke: Ümmü'l-Kura Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2015). https://wikiquran.nyc3.digitaloceanspaces.com/attachments/documents/BOOK_27631_1.pdf; Eserin, Halime Sal tarafından hazırlanan bir diğer tahkikinde de İnebey nüshası görülmemiştir. bk. Ebü'l-Bekâ Nûreddîn 'Alî b. 'Osmân b. Muhammed el-‘Uzrî ibnü'l-Kâsîh, *el-Emâlî'l-merdiyye fi şerhi'l-Kasîdeti'l-‘Aleviyye*, thk. Halime Sal, 55-56.

⁷⁹ UC236.

zikredilmediği için, insanlar tarafından göz ardı edilen sahih üç kıraati tanıtmak” şeklinde açıklayan müellif,⁸⁰ yedi imama ilaveten Ebû Ca’fer, Ya’kûb ve Halef b. Hişâm isimlerini, râvi ve tarikleri ile birlikte ortaya koymuştur. 230 varak 29 satır olan nüshayı, müstensih Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed, 16 Zilkade 870/30 Haziran 1466 tarihinde istinsah etmiştir. Ayrıca nüsha, müellif hattı nüshadan yazılarak Mescid-i Haram’da müellife okunmuş olan bir nüshadan çoğaltılması bakımından önemlidir. İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr’i Takrîbü’n-Neşr fi’l-kırââtî’l-‘aşr* adıyla ihtisâr etmiş, ayrıca *Tayyibetü’n-Neşr fi’l-kırââtî’l-‘aşr* adıyla da nazma çekmiştir. Bursa’da telif edilen eserin matbusu bulunmaktadır.⁸¹

2.1.25. *Takrîbü’n-Neşr fi’l-kırââtî’l-‘aşr*, İbnü’l-Cezerî (ö. 833/1429), HO744⁸²

en-Neşr’in muhtasarı olan ve *Neşr-i sağîr* olarak da bilinen eser on kıraat imamının ikişer râvisi, her bir râvinin ikişer tarîki ve yine her bir tarikin ikişer tarikini ele almaktadır. Nüsha 127 varak, 17 satır olup Şaban 954/Eylül 1547’de İlyas b. Taceddîn tarafından nesih hattıyla istinsah edilmiştir. Müellif ismi hem dibâcede hem de hâtimede geçerken, kitap ismi zahriyede yazılmıştır. 10 Muharrem 804/20 Ağustos 1401 tarihinde Bursa’da telif edilen eserin matbusu bulunmaktadır.⁸³

2.1.26. *ed-Dürretü’l-mûdiyye fi kırââtî’l-eimmeti’s-selâseti’l-merdiyye*, İbnü’l-Cezerî (ö. 833/1429), OR104-2⁸⁴

Yedi kıraat imamına, râvîleriyle birlikte Ebû Ca’fer, Ya’kûb, ve Halef’i, yine manzum tarzda eklemek suretiyle kıraat-ı aşereyi oluşturan imam ve râvîlerin tamamlandığı 240 beyitlik manzume, *Hırzu’l-emânî*’ye tekmîle olarak nazmedilmiştir. 12 varak olup İstinsâh bilgisi bulunmamaktadır. Eser neşredilmiştir.⁸⁵

2.1.27. *Tahbîrüt-teysîr fi kırââtî’l-eimmeti’l-‘aşere*, İbnü’l-Cezerî (ö. 833/1429), HO733⁸⁶

Telif gayesi müellifin ifadesiyle, “Sahih kıraatlerin sadece yedi kıraatten ibaret olmadığını, doğrusunun on kıraat olduğunu göstermek”⁸⁷ şeklinde olan eserin nüshası 62 varak olup 25 satırdır. 1158/1745 senesinde ta’lik hatla istinsah edilen nüshanın müstensihî belli değildir. Eser neşredilmiştir.⁸⁸

2.1.28. *Tuhfetü’l-ihvân fi’l-hulfi beyne’s-Şâtibiyye ve’l-Unvân*, İbnü’l-Cezerî (ö. 833/1429), HO731/2

Hırzu’l-emânî’de olup *el-Unvân*’da yer almayan konuları ele alan eserin nüshası, 22 varak, 13 satırdır. Abdullah el-Humeysî ed-Dimyâtî tarafından istinsah edilmiştir. Tarihi belli değildir. İçinde yer aldığı mecmuanın 84a-105a varakları arasında bulunan nüshada, müellif ve eser adı mukaddimede zikredilmiştir. Eser tahkik edilmiştir.⁸⁹

2.1.29. *ed-Dürre fi beyânî’l-kırââtî’s-selâse*, Ahmed b. Muhammed b. Saîd eş-Şer’abî el-Yemenî (ö. 839/1436), HO738

Hırzu’l-emânî’ye tekmîle olarak yazılan eserde, *eş-Şâtibiyye*’de zikredilen yedi kıraat imamına, Ebû Ca’fer, Ya’kûb ve Halef râvîleriyle birlikte eklenmiş ve bunların kıraat vecihleri açıklanmıştır. Lâ kafiyeli manzume, 60 varak, 15 satırdır. Nüshada vr. 55a, 56b ve 57b boş bırakılmış olup ferşü’l-hurûf bölümünde Târik Sûresi’nin ele alındığı vr. 60’tan sonrası eksiktir. Metin içerisinde, müellif ismi, kitap ismi ve istinsah bilgileri yer almazken, zahriyede kitap ismi olarak *ed-Dürre fi beyânî’l-kırââtî’s-selâse* yazılıdır. Müstakil baskısına rastlanmamıştır. Molla Gürânî (ö. 893/1488) manzume üzerine *Ferâidü’l-dürer ve şerhu levâmî’l-ğurur* isimli bir şerh yazmış ve Sultan II. Bayezîd’e (slt. 1481-1512), (ö. 918/1512) ithâf etmiştir.⁹⁰

⁸⁰ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr fi’l-kırââtî’l-‘aşr* (Bursa: İnebey Kütüphanesi, HO713), 18b.

⁸¹ Ali Muhammed ed-Dabbâ‘ (Kâhire: 1976; Beyrut: 1940, 1985).

⁸² OR110-1, GE4872.

⁸³ Eser, Ahmet Sakr tarafından tahkik edilmiş (Kâhire: 1393), İbrâhim Atve ‘İvaz tarafından, *Takrîbü’n-Neşr fi’l-kırââtî’l-‘aşr* adıyla neşredilmiştir (Kâhire: 1961). Bu tahkiklerde İnebey nüshası görülmemiştir.

⁸⁴ GE4559/2.

⁸⁵ İbnü’l-Cezerî, *ed-Dürretü’l-Mudiyye fi’l-kırââtî’s-selâseti’l-mütemmîme li’l-aşera*, thk, Muhammed Temîm ez-Ze’bî (Dârü’l-Hüdâ, 2000).

⁸⁶ UC235. (Tekbir bâbından sonrası eksiktir.)

⁸⁷ İbnü’l-Cezerî, *Tahbîrüt-teysîr fi kırââtî’l-eimmeti’l-‘aşere* (Bursa: İnebey Kütüphanesi, HO733, 2b).

⁸⁸ Abdülfettah el-Kâdî ve Sadık Kumhavî tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir. (Haleb, 1972) Ayrıca, Ahmed Muhammed Müflih el-Kudât tarafından da bir tahkik çalışması yapılarak yayımlanmıştır (Amman, 2000). Bu tahkiklerde İnebey nüshası görülmemiştir.

⁸⁹ Halid Hasen Ebu Cûd, “Tuhfetü’l-ihvân fi’l-hulfi beyne’s-Şâtibiyye ve’l-unvân-Tahkik ve Dirase” *Mecelletü Mahedü’l-İmam Şatibi li’d-dirâsatu’l-Kur’aniyye* 3 (H.1428), 327-418; thk. Ahmed b. Hammud b. Humeyyid Er-Ruveysi (Riyad: Daru’l-Kunûzi İşbiliye, 2009).

⁹⁰ Molla Gürânî, *Ferâidü’l-dürer ve şerhu Levâmî’l-ğurur* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Süleymaniye, 47/1).

2.1.30. *İzâhu'r-rumûz ve miftâhu'l-künûz*, Şemseddîn Muhammed İbnü'l-Kabâkîbî (ö. 849/1445), HO746

Eser, müellifin *Mecmâu's-sürûr ve matlau's-şümûs ve'l-büdûr*⁹¹ adlı manzumesinin şerhidir. On İmam'a, Hasan-ı Basrî, İbn Muhaysın, A'meş, Yahyâ b. Mübârek el-Yezîdî kıraatlerinin eklenerek on dört kıraat imamının, râvîleri ve tarikleriyle birlikte zikredildiği bir eserdir.⁹² 203 varak, 17 satır olan nüsha, 15 Cemaziyelâhîr 862/30 Nisan 1458 tarihinde Ca'fer b. Süleyman tarafından Kâhire'de istinsah edilmiştir. Nüsha, müellifin üzerine not düştüğü bir nüshadan istinsah edilmiş olması yönüyle mühimdir.⁹³ Müellif adı hamdele faslının başında geçerken, eser ismi ise mukaddimede belirtilmiştir. Eser tahkik edilmiştir.⁹⁴

2.1.31. *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırâati'l-'aşr*, Ebû Bekr Ahmed el-Cezerî (ö. 859/1454), OR112

İbnü'l-Cezerî'nin oğlu olan Ebû Bekr Ahmed el-Cezerî'nin *Tayyibeti'n-Neşr* üzerine yaptığı şerhin nüshası, *Tayyibe*'nin 24. beyti ile 80. beyti arasındaki 57 beytin şerhini ihtiva etmekte olup 19 varak, 17 satırdır. *Tayyibe*'nin ilk 23 beyti yazılmış ancak şerhedilmemiştir. Serlevhadaki "*Şerhu't-Tayyibe li İbni'n-Nâzım*" ifadesi eser ve müellif adını göstermektedir. Şârihin, *Tayyibe*'nin 80. beytinin şerhine giriş yaptığı yerde, birinci cüzün bittiğine dair kayıt düşülerek nüsha sonlandırılmıştır. Çeşitli baskıları olan eser üzerine bir de doktora tezi yapılmıştır.⁹⁵

2.1.32. *Keşfü'l-esrâr 'an kırâati'l-eimmeti'l-ahyâr*, Molla Gürânî, Şemseddin Ahmed b. İsmâîl (ö. 893/1488), HC18

İbnü'l-Cezerî'nin şâz kıraatlerden İbn Muhaysın, A'meş ve Hasanü'l-Basrî kıraatlerini ele aldığı *Gâyetü'l-mehera fi'z-ziyâdeti ale'l-aşera (Nihâyetü'l-berara)* adlı manzumesinin şerhidir. Eserin nüshası 71 varak, 19 satır olup şârihin vefat ettiği yılın (893/1488) Safer ayının 21'inde, İstanbul'da, Abdullah b. Ahmed el-Ankarî tarafından nesih hatla istinsah edilmiştir. İsmi, mukaddimede geçmekte olan şerh, padişâh Sultan II. Bayezid'e (slt. 1481-1512), (ö. 918/1512) ithaf edilmiştir. Eser yayımlanmıştır.⁹⁶

2.1.33. *el-'Abkarî fi havâşî'l-Ca'berî*, Molla Gürânî, Şemseddin Ahmed b. İsmâîl (ö. 893/1488), HC13/1

el-Ca'berî'nin (ö. 732/1332) *Kenzü'l-meânî fi şerhi Hurzu'l-emânî ve vechi't-tehânî*, adıyla *Hirzu'l-emânî* üzerine yaptığı şerhe yazılan bir haşiyedir. 257 varak 23 satır olan nüsha müellifin hayatta olduğu 885/1480 senesinde ta'lik hatla istinsah edilmiştir. Kütüphane kayıtlarında, "Müellif hattı ya da müellif nüshasından istinsah edilen bir nüsha olması muhtemeldir." şeklinde bir kayıt düşülmüştür. Eser, Fatih Sultan Mehmed'e (slt. 1444-1446; 1451-1481), (ö. 886/1481) ithâf edilmiştir. Eserin İnebey nüshası, diğer nüshaları içinde istinsah tarihi bilinen en eski nüshadır.⁹⁷ Eser tahkik edilmiştir.⁹⁸

2.1.34. *Şerhu bâbi'l-ısrîn min şerhi'l- Ca'berî li'l-hemzât*, Molla Gürânî, Şemseddin Ahmed b. İsmâîl (ö. 893/1488), HC13/2

Müellifin *el-Abkarî fi havâşî'l-Ca'berî* adlı haşiyesinin zeyli olan eser, Hamza ve Hişâm'ın hemze üzerindeki vakflarını ele almaktadır. Nüsha 19 varak, 23 satır olup içinde yer aldığı mecmuanın 259a-277a varakları arasında bulunmaktadır. Metin içinde müellif ve eser ismi tespit edilememesine rağmen eser kütüphane kayıtlarında Molla Gürânî'ye nispet edilmiş, adı ise *Şerhu bâbi'l-ısrîn min şerhi'l- Ca'berî li'l-hemzât* olarak kaydedilmiştir. Eser, Molla Gürânî'nin aynı konudaki *Ref'u'l-hitâm an vakfi Hamza ve Hişâm* adlı eserinden farklıdır. Ferâğ kaydında⁹⁹ 885/1480 senesinde 'tesvîd'¹⁰⁰ edildiği ifade edilmektedir. Bu ifade sebebiyle

⁹¹ Eser hakkında detaylı bilgi için bk. İhsan Sütşurup, *İbnü'l-Kabâkîbî ve Mecma'u's-Sürûr ve Matla'u's-Şümûs ve'l-Büdûr Adlı Eserinin İncelenmesi* (İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018); İhsan Sütşurup, "İbnü'l-Kabâkîbî'nin Mecma'u's-Sürûr ve Matla'u's-Şümûs ve'l-Büdûr Adlı Eseri", *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (2019), 48-66.

⁹² İbnü'l-Kabâkîbî, *İzâhu'r-rumûz, ve miftâhu'l-künûz* (Bursa: İnebey Kütüphanesi, HO746), 2a.

⁹³ İbnü'l-Kabâkîbî, *İzâhu'r-rumûz*, 202b-203a.

⁹⁴ İbnü'l-Kabâkîbî, *İzâhu'r-rumûz*, thk: Ahmed Halid Şükri (Amman: Dâru Ammar, 2003).

⁹⁵ Ebû Bekir Ahmed el-Cezerî İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırâati'l-'aşr* (Kahire: Matba'atü Mustafa Elbânî el-Halebî, 1950); Ebû Bekir Ahmed el-Cezerî İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırâati'l-'aşr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-'İlmiyye, 2000); Ebû Bekir Ahmed el-Cezerî İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırâati'l-'aşr* (Tanta: Darü's-Sahabe li't-Türas, 2005); Ebû Bekir Ahmed el-Cezerî İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırâati'l-'aşr* (Medine-i Münevvere: Mücemmeu'l-Melikül-Fehd, 2014); Resul Akcan, *Kıraat İlminde Tayyibe Şerh Geleneği İbnü'n-Nâzım ve Tayyibe Şerhi* (Ankara: İlahiyat Kitap, 2025).

⁹⁶ Abdullah b. Hammâd el-Kuraşî, *Keşfü'l-esrâr 'an kırâati'l-eimmeti'l-ahyâr Dirase ve Tahkik* (Mekke: Câmî'atü Ümmi'l-Kurâ, Doktora Tezi, 2007).

⁹⁷ Diğer nüshalar için bk. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Kadızade Mehmed, 00010; Murad Molla, 00010; Manisa: İl Halk Kütüphanesi, 355; Ankara: Milli Kütüphane, Eskişehir İl Halk Kütüphanesi, 26 Hk 18.

⁹⁸ Tehênî b. Faysal Al el-bünyân el-Harbî, *el-'Abkarî fi havâşî'l-Ca'berî Tahkik ve Dirâse* (Mekke: Câmî'atü Ümmi'l-Kurâ, Doktora Tezi, 2017). Teze ulaşılamadığı için kullanılan nüshalar tespit edilememiştir.

⁹⁹ Ferâğ kaydı, müstensihlerin yazma eserlerin sonuna, metnin bittiğini belirtmek için düştükleri kayıt için kullanılır. Ketebe kaydı olarak da ifade edilir. bk. Orhan Bilgin, "Ferâğ Kaydı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 09 Şubat 2025)

¹⁰⁰ 'Telif etmek' ve 'istinsah etmek' gibi anlamlarda kullanılmaktadır. bk. Süleyman Mollaibrahimoğlu, *Yazma Eserler Terminolojisi* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007), 127, 130.

kütüphane kayıtlarında, müellif hattı yahut müellif nüshasından istinsah edildiğine dair bir kayıt düşülmüştür. Başka bir nüshasına ve matbusuna rastlanmamıştır.

2.1.35. Şerhu Tetimmeti'l-Hırz min kurrâi eimmeti'l-kenz, Sürmelizâde Mehmed Efendi (ö. 926/1521), GE4552

Hırzu'l-emânî üzerine, Abdulkadir b. Ömer es-Sekkâkî el-Vâsıtî'nin (ö. 838/1435) *Tetimmetü'l-Hırz min kurrâi'l-kenz* adıyla yaptığı manzum tetimmenin şerhidir. Nüsha, 126 varak, 19 satır olup 920/1519 senesinde şârih tarafından yazılmıştır. Vr. 2ab, 3ab ve 4b'nin dış köşelerinde yırtılma söz konusudur. Eser basılmıştır.¹⁰¹

2.1.36. el-Mükerrer fî mâ tevâtera mine'l-kırâati's-seb', Ömer b. Kâsım b. Muhammed Sirâcüddîn el-Ensârî en-Neşşâr (ö. 938/1531), UC244

Yedi kıraati konu edinen eserin nüshasında sadece ferşü'l-hurûf bölümü bulunmaktadır. Nüsha, 165 varak, 21 satır olup 1122/1710 yılının Şevval ayında, İzmir'de Muhammed el-Hâdim tarafından nesih hatla istinsah edilmiştir. Müellif adı, hamdele faslının hemen evvelinde yer alırken, kitap ismi dibâcenin sonunda geçmektedir. Eserin matbusu bulunmaktadır.¹⁰²

2.1.37. el-Büdûru'z-zâhire fî'l-kırâati'l-âşri'l-mütevâtire, Ömer b. Kâsım b. Muhammed Sirâcüddîn el-Ensârî en-Neşşâr (ö. 938/1531), HC24

On kıraate dair kaleme alınan eserde usul konuları yer almamaktadır. Nüsha, 220 varak, 19 satır olup istinsah bilgisi içermemektedir. Eser ismi serlevhada ve vr. 2b'de geçmekteyken, müellif ismi yer almamaktadır. Eser neşredilmiştir.¹⁰³

2.1.38. El-Keşf'an ahkâmi'l-hemze fî'l-vakfi'l-Hişâm ve Hamza, Hüseyin b. Ali b. Abdurrahman el-Hisnî (ö. 963/1555), HO717

Kitapta Hamza ve Hişâm'ın hemzeli kelimeler üzerindeki vakfları ele alınmaktadır. 66 varak, 13 satır olan nüshada müellif adı zahriyede geçerken, eser ismi zahriyede ve mukaddimede yer almaktadır. Nüsha müellif hattıdır. 963/1555 senesinin Zilkade ayında Şam Emeviyye Camiinde yazılmıştır. Ünik nüsha olan eser tahkik edilmiştir.¹⁰⁴

2.1.39. İzhârü'l-me'ânî fî şerhi Hırzi'l-emânî, Ahmed b. Muhammed el-Mağnisâvî (ö. 1000/1592), OR105

Yedi kıraati konu alan *Hırzu'l-emânî* adlı manzumenin Türkçe şerhi olan eserin nüshası, 125 varak 23 satır olup Hacı Mustafa Efendi tarafından ta'lik hattıyla 1083/1672 senesinde istinsah edilmiştir. Eser ismi hamdele faslının bitiminde, müellif ismi ise altıncı satırda zikredilmektedir. Nüshada kurt yenikleri bulunsa da kitabın okunmasına ve anlaşılmasına mani değildir. Eser mahtut haldedir.

2.1.40. el-Cevâhiru'l-mükellele li men râme et-turuka'l-mükemmele fî'l-kırâati'l-âşr, Muhammed b. Ahmed el-'Avfî (ö. 1050/1640), HO737¹⁰⁵

Müellif, kırâat-i aşere konulu *Bahru'l-meânî ve kenzü's-seb'i'l-mesânî* adlı telifinden bizzat ihtisar etmiştir. Eser ve müellif adı dibacede yer almaktadır. 254 varak, 13 satır olan nüshanın istinsahı kütüphane kayıtlarına göre H XII. asırdadır. Eser yayımlanmıştır.¹⁰⁶

2.1.41. ed-Dürü'n-nesîr fî'l-kırâati İbn Kesîr, Muhammed b. Ahmed el-'Avfî (ö. 1050/1640), GE4876

İbn Kesîr kıraatinin Hafs rivâyeti ile mukayesesini ihtiva etmektedir. Müellif hattı olma ihtimali bulunan nüsha 124 varak 9 satırdır. Müellif ismi vr. 1b, eser ismi ise vr. 2b'de zikredilmektedir. Eser kısmen tahkik edilmiştir.¹⁰⁷

¹⁰¹ Sürmelizâde Mehmed Efendi, *Şerhu Tetimmeti'l-Hırz min kurrâi eimmeti'l-kenz*, thk. Muhammed İbrahim b. Muhammed Nur b. Seyf (Kahire: Alemü's-Sekafe, 2018).

¹⁰² (Mekke, 1306; Kâhire, 1326); nşr: Ahmed Mahmûd Abdüsseîmî (Beyrut: 2001).

¹⁰³ Ömer b. Kâsım b. Muhammed Sirâcüddîn el-Ensârî en-Neşşâr, *el-Büdûru'z-zâhire fî'l-kırâati'l-âşri'l-mütevâtire*, thk. Ali Muhammed Muavvaz (Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, 2000).

¹⁰⁴ Mehmet Ünler, "Cemâleddîn el-Hisnî ve el-Keşf'an Ahkâmi'l-hemze fî'l-Vakf li Hişâm ve Hamza Adlı Eseri: Tahkik ve Tahlil" (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023).

¹⁰⁵ UC250.

¹⁰⁶ Muhammed b. Ahmed el-'Avfî, *el-Cevâhirü'l-mükellele li-men râme't-turuka'l-mükemmele*, thk. Abdurrahman Fethullah İbrahim Nâfî (Beyrut: Mektebetü'r-Rüşd, 1436).

¹⁰⁷ el-'Avfî, *ed-Dürü'n-nesîr fî'l-kırâati İbn Kesîr*; thk. Ahmed b. Atâullah el-Hüseynî (Medine: Medine İslam Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019). (Tez içeriğine ulaşılamadığından tahkik nüshası tespit edilememiştir.) Detaylı bilgi için bk. Hidayet Ayan, *Muhammed b. Ahmed el-'Avfî ve Kıraat İlmindeki Yeri*, 136-138.

2.1.42. *en-Nefehâtü'l-kudsiyye fî kırâati'l-Kur'ân ve kitâbetihî bi'l-Fârisiyye*, Hasen b. Ammâr b. Alî eş-Şürünlâlî (ö. 1069/1659), HO481/2

Risalede Kur'ân'ın kıraat ve kitâbetinin bir başka dilde yapılıp yapılamayacağı hususu fikhî deliller çerçevesinde ele alınmaktadır. 12 varak 21 satır olan ve nesih hatla yazılan nüshada istinsah bilgisi bulunmazken müellif ve eser adı mukaddimedey almaktadır. Baskısına rastlanmamıştır.

2.1.43. *Muhtasaru'n-Neşr fî'l-kırâati'l-aşr*, Mustafa b. Abdurrahman el-İzmirî (ö. 1154/1741), HO725

en-Neşr'in muhtasarı olan eserin nüshası 180 varak 25 satırdır. 1151/1738'de müellif hayatta iken Hafız Abdullah tarafından istinsah edilmiştir. Nüshada mukabele kaydı bulunmaktadır. Yer yer karalamalara ve tashih edilmiş ifadeler rastlanmakta olan nüshada 65b-98a varaklar arası farklı bir hat ile yazılmıştır. Eser henüz tahkik edilmemiştir.¹⁰⁸

2.1.44. *İmtinânü'r-rahmân fîmâ yelzem li kârû'l-Kur'ân*, Muhammed b. Mustafa es-Sehavî Ebû'l-Fazl ed-Desûkî (ö. 1167/1753), UC3888/5

Eserde, on kıraat imamının sûre geçişlerindeki isti'âze, besmele, tekbir vb. gibi tercihleri Şâtibiyye tarîki üzere açıklanmaktadır. Nüsha 4 varak, 21 satır olup müellif adı zahriye ve mukaddimedey, eser adı ise zahriye sayfasında geçmektedir. İçinde yer aldığı mecmuanın vr. 145a- vr. 148b arasında bulunan nüshanın müellif hattı olması muhtemeldir. Eser halen mahtuttur.

2.1.45. *Risâletü tertîli'l-Kur'ân*, Ebû Sa'îd el-Hâdimî (ö. 1176/1762), GE4270

Kur'an okumanın adabından ve faziletinden bahseden risalenin nüshası, 12 varak, 27 satır olup ta'lik hatla yazılmıştır. Tahkiki yapılmıştır.¹⁰⁹

2.1.46. *Zübdetü'l-irfân fî vücûhi'l-Kur'ân*, Hâmid b. Abdulfettâh el-Pâluvî (ö. 1173/1759), UC254

Kıraat-i aşere tedrisatında ders kitabı olarak kullanılagelen eserin nüshası, 125 varak, 15 satırdır. 1247/1831 senesinde istinsah edilmiştir. Eser üzerine yapılan çalışmalar bulunmaktadır.¹¹⁰

2.1.47. *Risâle fî kırâat-ı ayete'l-kürsî fi edbârî's-salâvâtî'l-mektûbe*, Hacı Emirzâde Âlim Mehmed b. Hamza el-Güzelhisârî el-Aydîni (ö. 1204/1790), UC1230/2¹¹¹

Kur'an'ın faziletinden bahseden eser 2 varak, 17 satırdır. 1214/1799 senesinde, müstensih Muhammed b. Hamza tarafından yazılan nüsha, müellifin diğer risalelerinin de yer aldığı bir cildin vr. 276b- vr. 277a arasında bulunmaktadır. Eser henüz tahkik edilmemiştir.

2.1.48. *Keşfü'l-me'âni min Hirzî'l-emânî*, Yusuf b. Esed b. Ebubekr el-Hilâtî, GE1912/1

Hirzî'l-emânî şerhi olan eserin nüshası, 223 varak, 27 satır olup nesih hatla, 883/1478 senesinde istinsah edilmiştir. Müellifin ismi hamdele faslının hemen ardında, eserin ismi ise mukaddimenin sonunda geçmektedir. (vr. 2b) Eser halen mahtut haldedir.

2.1.49. *el-Muhtasâr mimmâ ravâhü's-Şâtibî ve't-Teysîr ve'l-Unvân*, 'Alâaddîn er-Rûmî, HC14

Ebû Amr'ın iki râvîsi ed-Dûrî ve es-Sûsî'nin, eş-Şâtibiyye, et-Teysîr ve el-Unvân'da geçen rivayetlerinin aktarıldığı eserin nüshası, 65 varak olup 19 satırdır. Eser ismi mukaddime sayfasının altıncı satırında geçmekteyken, metinde müellif adına rastlanmamıştır. Müellif adı kütüphane kayıtlarından alınmıştır. Yine kütüphane kayıtlarına göre nüshanın istinsahı H IX. asır olup müellif hattı olması ihtimal dâhilindedir. Eserin tahkiki bulunmamaktadır.

2.1.50. *Kavâ'id-i küllî*, Musa Fakîh, GE1173/4

Kıraat konularını hâvi Türkçe eserin nüshası, 10 varak, 17 satır olup içinde bulunduğu cildin vr. 29a - vr. 38a arasında

¹⁰⁸ Bostan, "en-Neşr Merkezli Çalışmalar (Tahrîrât Örneği)", 212.

¹⁰⁹ Ebû Sa'îd el-Hâdimî, *Kur'an-ı Kerim'i Okuma Adabı Ve Faziletleri (Risâletü tertîli'l-Kur'ân)*; trc. ve nşr. Yavuz Fırat (İstanbul: İlkharf Yayıncılık, 2017). (Neşirde eserin İnebey nüshasından bahsedilmemiştir.)

¹¹⁰ Hâmid b. Abdulfettâh el-Pâluvî, *Zübdetü'l-irfân fî vücûhi'l-Kur'ân* (İstanbul: Dârü'l-Hilafeti'l-Âliyye Matbaası, 1853); Mustafa Atilla Akdemir, *Hamid b. Abdulfettah el-Paluvî, Hayatı, İlmi Şahsiyeti, Eserleri ve Zübdetü'l-İrfân Adlı Eserinin Metodolojik Tanıtımı ve Tahkiki* (İstanbul, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999); Eser üzerine yapılan ilk çalışma Molla Mehmed Emin Efendi'nin (ö. 1859) *Umdetü'l-hullân fî izâhi Zübdetü'l-irfân* isimli şerhidir.

¹¹¹ GE4852.

bulunmaktadır. Müellif ve kitap ismi mukaddimede geçmektedir. 944/1537 senesinde istinsah edilmiştir. Eser mahtut haledir.

2.1.51. *Kitâbu fevâidî'l-Kur'ân*, Musa Fakîh el-Kubbevî, UC3577/2

Kiraat konularını Şâtibiyye tariki üzere ele alan Türkçe eserin nüshası, 40 varak, 11 satırdır. İçinde yer aldığı mecmuanın vr. 25 - vr. 65 arasında bulunur. Müellif adı vr. 25b'de, eser adı vr. 26a'da zikredilmiştir. Eser ünik nüshadır ve halen mahtuttur.

2.1.52. *Tevzîhü's-Şâtibiye*, İbrahim b Muhammed el-İmâdî, HO739/4

Konusu yedi kiraat olan manzume 10 varak, 13 satır olup vr. 61a - vr. 70b arasındadır. Müellif ve eser adı zahriyede ve mukaddimede zikredilmektedir. Müellif isminden sonra gelen "zêdallâhu umrahû" ifadesinden, nüshanın müellif hayattayken yazıldığı anlaşılmaktadır. Başka bir nüshasına rastlanmayan eser halen mahtut haledir.

2.2. Müellifi Belli Olmayan Eserler

İnebey kütüphanesinde müellif aidiyeti kesinleştirilemeyen 15 eser, istinsah tarihine göre sıralanmıştır. Kütüphane kataloğunda müellif adının bilinmediğine dair kayıt olsa bile bu bilgi metin taraması yapılmak suretiyle teyit edilmiştir. Ayrıca müellifi belli olmayan eserlerin, varsa diğer nüshaları, 'Yazma Eserler Katalog ve Görüntü Veritabanı' üzerinden tespit edilmeye çalışılmıştır. İnebey'deki müellif ve istinsah bilgisi bulunmayan nüshalar hakkında bilgi etme amacıyla başka kütüphanelerdeki nüshalar da taranmıştır.

2.2.1. *Kitâb fi beyânî'l-vakf*, HO742/1

Vakf ve ibtidâ konulu eserin nüshası, 104 varak, 13 satır olup Seyyid Ahmed b. Şükrî tarafından 815/1412'de istinsah edilmiştir. Kitabın herhangi bir yerinde eser ismi geçmemekte olup isimlendirme muhtevadan mülhem yapılmış olmalıdır. Eserin tahkikine rastlanmamıştır.

2.2.2. *Teferrud el-Âsım fi'l-kırâat*, HO742/2

Kiraat imamı Âsım'ın tek olarak rivayet ettiği 22 vechin¹¹² işlendiği eserin nüshası, 15 varak, 13 satırdır. Bulunduğu mecmuanın vr. 113b - vr. 118a arasında bulunan nüsha, 815/1413 senesinde Seyyid Ahmed b. Tengribirdî el-Kırîmî tarafından yazılmıştır. Nüsha halen mahtut durumda olup kuvvetle muhtemel müellif hattıdır.

2.2.3. *İtlâku'l-lisân fi beyânî kırââtî'l-Kur'ân*, UC232/2

Hamza b. Ahmed b. İsa el-Mukri (ö. ?) tarafından *Telhîsu'l-meânî fi şerhi Hırzu'l-emânî*¹¹³ adıyla *Hırzu'l-emânî* üzerine yapılan Farsça şerhin Arapça tercümesidir. Eserin mütercimine dair bir kayıt bulunmamaktadır. Nüsha, 143 varak, 23 satır olup vr. 19a - vr. 143b arasında bulunmaktadır. 24 Rabûlâhîr 1147/23 Eylül 1734 senesinde Es-Seyyîd Ali b. Seyyîd Veliyyüddîn b. İbrahim tarafından Sivas Şifâiye Medresesinde istinsah edilmiştir. Başka bir nüshasına rastlanmamış olan eser halen mahtut durumdadır.

2.2.4. *Risaletü't-tekbirât*, HC16/1

Duhâ Sûresi'nden Nâs Sûresi'ne, sûre geçişlerindeki tekbirlerin, İbn Kesîr kıraatinin el-Bezzî rivayeti üzere açıklandığı, 4 varak, 19 satırlık risalede, tekbîr, tehlîl ve tahmîd okunması veya okunmaması gereken yerler gösterilmiştir. 1252/1836 senesinde istinsah edilen nüshada, eser adı besmelenin üzerinde yer almaktadır. Halen mahtuttur.

2.2.5. *Kitâbu vakf-ı Hamza ve Hişâm*, HC16/4¹¹⁴

Hamza ve Hişâm'ın hemze üzerindeki vakıf kaidelerinin ele alındığı eser, 8 varak, 18 satırdır. Kitap ismi serlevhada geçmektedir. Bulunduğu mecmuanın vr. 47b - vr. 54a arasında bulunan nüshanın istinsah tarihi 1252/1836 senesidir.

2.2.6. *Risâlat-ı kırâât*, OR128

Aşere kavâ'idinin soru-cevap tarzında işlenmesinin ardından vücûhat örneklerinin verildiği nüsha Türkçe olup 246 varaktır. 1320/1902 senesinde yazılmış olan nüsha, kişisel bir çalışma defteri niteliğindeki ciltlenmemiş üç defterden müteşekkildir.

¹¹² Âsım'ın ravîleriyle birlikte tek kaldığı yerler için bk. Hasan Hüseyin Havuz, *İmâm-ı Âsım ve Âsım Kiraatı (Tayyibe Tariki Çerçevesinde Şu'be Hafs Rivayetleri)* (İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2025).

¹¹³ Türkiye kütüphanelerindeki tek nüshası için bkz. (Manisa: Manisa Kütüphanesi, Manisa İl Halk Kütüphanesi, 383).

¹¹⁴ UC226/3.

Eserin adı muhtevadan mülhem verilmiş olmalıdır.

2.2.7. 'Akiletü'l-bahr fi 'ulûmî'r-resm, GE4555/5

Resmü'l-mushaf konulu Türkçe manzume, 45 beyit olup 4 varak, 13 satırdır. İçinde yer aldığı cildin vr. 79a – vr. 82a arasında bulunan nüshada eser adı, vr. 82a'da, 44. beytin satır arasında zikredilmektedir. Başka bir nüshasına rastlanmamıştır.

2.2.8. Manzume fi resm-i mushâf-ı Osman, UC225/6

Resmü'l-mushaf konulu Türkçe manzume, 4 varak, 25 beyitten ibarettir. Eser isminin muhtevadan hareketle verilmiş olması muhtemeldir.

2.2.9. Manzume fi't-tecvîdî'l-Fâtîha, OR989/2

Fatiha sûresini tecvid ve kıraat açısından tahlil eden 98 beyitlik manzumenin nüshası, 6 varak, 18 satır olup yer aldığı cildin vr. 85b - 90b arasında bulunmaktadır.¹¹⁵ Başka bir nüshasına ve üzerine yapılmış bir çalışmaya rastlanmamıştır.

2.2.10. Risâle fi beyânı ta'dâd vakfî'l-küfri fi cem'i mâ fi'l-Kur'ân, OR125/1

Vakf yapıldığında inkâr manası ortaya çıkan lafızların konu edildiği eserin nüshası, 5 varak, 21 satırdır. Müellif, 42 sûrede geçen 87 lafzı teker teker ele alarak, buralarda vakf yapılması halinde ibtidânın nereden yapılması gerektiğini göstermiştir. Eser ismi hemen bismelenin altındadır.¹¹⁶

2.2.11. Kitâbü't-Tayfur, OR125/2

Vakf işaretlerinden bahseden eser, Tayfûr es-Secâvendî'nin 'İlelü'l-vukûf adlı eserinin muhtasarı mahiyetindedir. Ancak ihtisârın kim tarafından yapıldığı anlaşılamamıştır. 53 varak, 21 satır olan nüshanın müstensihî, Hafızulkurrâ Hüseyin Hıfzî'dir.¹¹⁷ Adı bismelenin üstünde geçmekte olan eser halen mahtut durumdadır.

2.2.12. Risale fi beyân mevâzî'l-Kur'ân elletî tûcibu'l-küfr 'inde vakfihâ, UC2911/4

Vakf edilmesi uygun görülmeyen Kur'an elfâzının incelendiği risale, 3 varak, 21 satır olup vr. 39b – vr. 41b arasında yer almaktadır. Ketebe kaydında, Ebû'l-Leys Muharrem b. Muhammed b. Ârif ez-Zeylî (ö. 1010/1601)'nin *Zelletu'l-kârî* adlı eserinden alıntılındığı belirtilmiştir.

2.2.13. Risâle fi beyânı vakfî'l-küfr, GE4647/16

Risalede, vakf yapılması uygun olmayan Kur'an lafızları ve vakf edilmesi halinde ibtidânın nereden uygun olacağı gösterilmektedir. 3 varak, 17 satır olup içinde bulunduğu cildin vr. 121b – vr. 123b arasında yer almaktadır. Mahtut haldedir.

2.2.14. Risâle fi'l-kırâat, GE2749/2

Mushaflardaki yazılışları ve okunuşları farklılık gösteren lafızların sûre sûre ele alındığı risale, 9 varak, 15 satırdır. Bulunduğu ciltte vr. 125b – vr. 133b arasında bulunan nüshanın, hamdele ve mukaddime bulunmaksızın Bakara suresinden başlaması, baş tarafının eksik olabileceğini akla getirmektedir. İsim muhtevâdan hareketle verilmiştir. Eser mahtut olup hakkında yapılmış bir çalışmaya rastlanmamıştır.

2.2.15. Risâle-i Müfredât, HC16/3

Yedi kıraat imamının kıraat tercihlerinin gösterildiği eser Türkçe olarak kaleme alınmıştır. 12 varak, 18 satır olup içinde yer

¹¹⁵ Nüshada istinsah bilgisi bulunmamasına rağmen kütüphane kayıtlarına istinsah tarihi 870/1466 olarak yazılmıştır. Bu tarihin yazılma sebebi, aynı mecmuada bulunan ve aynı kalemden çıktığı anlaşılan bir önceki eserin istinsah tarihinin 5 Zilhicce 870/19 Temmuz 1466 olmasıdır. Türkiye kütüphanelerinde aynı isimle kayıtlı başka nüshalar bulunmakta ise de yapılan karşılaştırmada metinlerin farklı olduğu görülmüştür. Bk. Burhaneddin İbrahim b. Ömer b. İbrahim El-Ca'beri, *Manzûme fi tecvidî'l-Fâtîha* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi, 01051-018); Ebû Yahyâ Şemseddin Muhammed b. Mahmûd b. Muhammed es-Semerikandî, *Şerh-i manzûme tecvidî'l-Fâtîha* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 03457-010). Müellif bu eserde kendi manzumesini şerh etmiştir.

¹¹⁶ Diğer bir nüshası için bk. *Risâle fi beyânı ta'dâdî vakfî'l-mûcib li'l-küfri fi'l-Kur'ân* (Amasya: Amasya Beyazıt Kütüphanesi, 1714/05).

¹¹⁷ Hüseyin Hıfzî isimli zât, İnebey Kütüphanesi GE1297/3 numarada bulunan Arap Dili ile ilgili bir eseri 1178/1764 senesinde istinsah etmiştir. Bu bilgidен hareketle Hüseyin Hıfzî'nin müellif değil müstensih olduğu düşünülebilir. Ayrıca Hüseyin Hıfzî'nin istinsah ettiği tarih kaydı olmayan OR125/1 ve OR125/2 numaralara kayıtlı eserlerin istinsah tarihi hakkında da fikir vermektedir.

aldığı mecmuanın vr. 29a – vr. 39b arasında bulunmaktadır. 1252/1836 senesinde istinsah edilen nüshada, eser ismi besmelenin üzerinde yazmaktadır. Başka bir nüshasına rastlanmayan eser halen mahtut haldedir.

Sonuç

İnebey Kütüphanesinde kıraat ilmine ait 95 nüsha bulunmaktadır. Mükerrer nüshalar düşüldüğünde ise 69 müstakil kıraat kitabı mevcuttur. İncelenen kitapların 15'inin müellifi tespit edilememiştir. Müellifi bilinen 54 eser ise 38 müellife aittir. En çok eseri olan müellifler 5'er kitapla İbnü'l-Cezerî ve İbnü'l-Kâsîh'tır. Hamdullah b. Hayreddîn ve Molla Gürânî'nin de 3'er eseri bulunmaktadır. Eserlerin 7'si Türkçe, 1'i Farsça olup diğerleri Arapça kaleme alınmıştır. Eserlerden 14'ü halen mahtuttur. Kütüphanede 3'ü ünik, 14 nüsha müellif hattı, müellif onaylı veya müellif çağında yazılmış nadir nüshadır.

Ebû Amr Osman b. Saîd ed-Dânî, kitabı bulunan en eski müelliftir. En eski tarihli nüsha eş-Şehrezûrî'nin 536/1142 istinsah tarihli *el-Misbâhu'z-zâhir fî'l-kırââtî'l-âşri'l-bevâhir* adlı eseridir. En yakın tarihli nüsha ise 1320/1902 tarihli *Risâlât-ı kırâât* isimli eserdir. En çok nüshası bulunan eserler eş-Şâtîbî ve İbnü'l-Cezerî'ye aittir.

Kütüphanedeki kıraat kitaplarının konu dağılımı, yedi ve on kıraat konularının yanı sıra resmî'l-mushaf ve vakf-ibtidâ konularına yoğunlaşmış durumdadır. Üzerine en çok eser yazılan konu, 22 eser, 35 nüsha ile yedi kıraat konusudur. Bu konudaki teliflerin çoğunluğu, H VIII. asır ve öncesine aittir. Ancak H XI. ve H XII. asırlarda istinsahın yoğunlaştığı görülmektedir. Yedi kıraatle ilgili, İbnü'l-Cezerî sonrası sadece 2 telif bulunmaktadır. Ancak bu dönem sonrasına ait, yedi kıraatle ilgili 10 istinsahın bulunması, yedi kıraat eserlerinin kıraat öğretiminde temel alındığını ve okunmaya devam ettiğini göstermektedir. Yedi kıraatle ilgili teliflerden 8'i metin, 10'u şerhtir. Şerhlerin çoğu *Hırzu'l-emânî* üzerine yapılmıştır. On kıraate ait 16 nüsha, 12 eser bulunmaktadır. Teliflerin biri dışında tamamı İbnü'l-Cezerî ve sonrasındaki müelliflere aittir. On kıraat ve yediyi ona tamamlayan üç kıraat ile ilgili literatürde öne çıkan bir özellik de tahrîrât alanıdır. *Zübdetü'l-irfân* ve *Umdetü'l-hallân* gibi başucu kitaplar bu kabildendir. Kütüphanede vakf ve ibtida konusu üzerine yazılmış 10 eser yer almaktayken resmî'l-mushaf konusuna ait 2'si Türkçe, 7 eser bulunmaktadır.

Sonuç olarak İbnü'l-Cezerî gibi, kıraat ilminde zirve bir âlimin, hayatının belirli bir dönemini geçirdiği Bursa, kıraat ilmi açısından önemli bir konuma sahiptir. Medreseleri, dergâh ve dârülkurrâlarıyla, kıraat ilminin, asırlar boyunca bu şehirde gündemde olduğu görülmektedir. Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki kıraat eserleri de gerek erken istinsah tarihlerine sahip olmaları, gerekse nadir nüshalar olmaları bakımından bu durumu destekler mahiyettedir. Ayrıca eserler, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren, Bursa'da sürdürülen kıraat ilmi tedrisatı ve çalışmalarının tarihine ışık tutmaktadır. Bu çalışmayla, söz konusu eser ve nüshalarının gün yüzüne çıkarılması ve araştırmacıların ilgisine sunulması, Osmanlı dönemi kıraat ilmi çalışmalarının görünür kılınması amaçlanmıştır.

Kaynakça | References

- Akaslan, Yaşar. "Resmî'l-Mushaf Literatürü Açısından Kâsım B. Fîrruh Eş-Şâtîbî'nin 'Akiletü Etrâbî'l-Kasâid Fî Esne'l-Mekâsîd'ı". *Trabzon İlahiyat Dergisi* 10/1 (Haziran 2023), 255-277. <https://doi.org/10.33718/tid.1232794>.
- Akcan, Resul. *Kıraat İlminde Tayyibe Şerh Geleneği İbnü'n-Nâzım ve Tayyibe Şerhi*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2025.
- Akdemir, Mustafa Atilla. *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*. İstanbul: MÜ. İlahiyat Vakfı Yayınları, 2015
- Akdemir, Mustafa Atilla. "Kırâat İlminde Tahrîrât Meselesi". *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/2 (Aralık 2018), 83-112.
- Akdemir, Mustafa Atilla. *Hamid b. Abdülfettah el-Paluvî, Hayatı, İlmi Şahsiyeti, Eserleri ve Zübdetü'l-İrfan Adlı Eserinin Metodolojik Tanıtımı ve Tahkiki*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999.
- Anameriç, Hakan. "Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi". *Türk Kütüphaneciliği* 19/4 (2005), 467-470.
- Ateş, Mustafa. *Bursa İnebey Kütüphanesi'ndeki Fıkıh Usûlü Kitapları Üzerine Bir Araştırma*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Ateş, Mustafa. *Osmanlı İlim Miras'ında Yazma Fıkıh Usûlü Literatürü: İnebey Yazma Eser Kütüphanesi Özelinde*. Bursa: Emin Yayınları, 2019
- Atik, M. Kemal. "Tefsir ve Kırâat İlmine Dair Yazma Eserler Bibliyografyası". *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (1983), 313-350.
- Avfî, Muhammed b. Ahmed. *ed-Dürü'n-nesîr fî'l-kırâati İbn Kesîr*. thk. Ahmed b. Atâullah el-Hüseynî. Medine: Medine İslam Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Avfî, Muhammed b. Ahmed. *el-Cevâhirü'l-mukellele li-men râme't-turuka'l-mükemmele*. thk. Abdurrahman Fethullah İbrahim Nâfî. Beyrut: Mektebetü'r-Rüşd, 1436.
- Ayan, Hidayet. *Muhammed b. Ahmed el-'Avfî ve Kırâat İlmindeki Yeri*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2024
- Ayverdi, Ekrem Hakkı. *Osmanlı Mimarîsinin İlk Devri*. İstanbul: Fetih Cemiyeti Yayınları, 1989.
- Başal, Abdulhalim. "Şâtîbî'nin (öl. 590/1194) Hırzû'l-emânî'de (eş-Şâtibiyye) Taz'îf Ettiği Vecihler Ve Bu Vecihlerin Günümüz Kırâat Tedrisatı Pratiğine Yansıması". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 26/2 (Aralık 2022), 699-716. <https://doi.org/10.18505/cuid.1147097>.
- Bektaş Gözdaş, Yasemin. *Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesinde Bulunan 19. Yüzyıla Ait 5 Adet Kur'an-ı Kerim'in Kitap Sanatları Bakımından İncelenmesi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Betâihî, Ebu'l-Hasen Ali b. Asâkîr el-Murahhab. *el-Hılâfiyyât fî'l-'ilmi'l-kırâat*. Bursa: İnebey Kütüphanesi, HO726.
- Bigiyef, Musa Carullah. *Akile Şerhi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2021.
- Bilgin, Orhan Bilgin, "Ferâğ Kaydı", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (1995).. Erişim 09 Şubat 2025. islamansiklopedisi.org.tr/ferag-kaydi
- Bilmiş, Hüseyin Gürsel. *Bursa İnebey Kütüphanesindeki Orta Çağ İslam Ciltlerinin (13-14. yüzyıl) Cilt Sanatı Açısından Değerlendirilmesi*. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Bostan, Osman. "en-Neşr Merkezli Çalışmalar (Tahrîrât Örneği)". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 52 (Haziran 2022), 207-234. <https://doi.org/10.17120/omuifd.1078721>
- Bostan, Osman. "Mukaddimetü'l-Cezerî'nin Muhtevası ve Metodu". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 54 (Haziran 2023), 185-212. <https://doi.org/10.17120/omuifd.1274261>
- Ca'berî, Burhânüddîn Halîl. *Kenzü'l-meânî fî şerhi Hırzî'l-Emânî*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 47; Denizli, 10; İbrâhim Efendi, 24; Lâleli, 52; Şehid Ali Paşa, 18.
- Ca'berî, Burhânüddîn Halîl. *Manzûme fi tecvidi'l-Fatiha*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi, 01051-018.
- Can, Mustafa. *Bursa İnebey Kütüphanesinde Bulunan Kırâat ve Tecvid İlmine Dair Yazma Eserler*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Cici, Recep vd. "Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki Fıkıh Usûlü Kitapları: Üzerine En Çok Çalışma Yapılanlar Ve Bazı Nâdir Eserler". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 31 (Nisan 2018), 133-202.
- Çakmak, Yasin. *Bursa İnebey Kütüphanesi'nde Bulunan Ulu Cami Koleksiyonuna Ait Yazma Eserlerin Şemse Cilt Kapakları*. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Çetin, Abdurrahman. *Endülüslü Alim Ebu Amr ed-Dânî ve Kırâat İlmindeki Yeri*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015.
- Çetin, Abdurrahman. *Kur'an İlimleri ve Kur'an-ı Kerim Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013.
- Çetin, Abdurrahman. *Kur'an-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010.
- Çetin, Abdurrahman. "Tecvid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 24.01.2025 <https://islamansiklopedisi.org.tr/tecvid-kuran>
- Çetin, Osman. "Bir İlim Ve Kültür Merkezi Olarak Bursa". *Bursa Araştırmaları Merkezi*. <https://www.bursaarastirmalarimerkezi.com/bir-ilim-ve-kultur-merkezi-olarak-bursa/> (Erişim 22 Ağustos 2024)
- Çollak, Fatih. *Kırâat Alimlerinden İmâm Şâtîbî ve "eş-Şâtibiyye" Adlı Eseri*. İstanbul: Özener Matbaası, 2002.
- Dânî, Ebu Amr. *et-Teyşîr*. thk. Otto Pretzl. İstanbul: 1930.
- Endelûsî, Ebü'l-Hayyan. *İkdü'l-Leâlî li Ebî Hayyân el-Endelusi*. thk. Alican Dağdeviren Kahire: Dâr el-Nîl, 2011.

- Ensârî, Ömer b. Kâsım b. Muhammed Sirâciüddîn en-Neşşâr. *el-Büdü'z-zâhire fî'l-kırâati'l-aşri'l-mütevâtire*. thk. Ali Muhammed Muavvaz. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 2000.
- Erginli, Zafer. "Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi'nde Risale-i Tasavvuf, Mecmuâ-i Tasavvuf ve Kitâb-ı Tasavvuf Adını Taşıyan Türkçe Yazma Eserler". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (Ocak 2000), 603-621.
- Erünsal, İsmail E. *Türk Kütüphaneler Tarihi II Kurtuluşan Tanzimat'a Kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1991.
- Fâsî, Ebû Abdullah Muhammed b. Hasan b. Muhammed. *el-Le'âlîü'l-ferîde fî şerhi'l-Kasîde*. thk. Abdurrahim Tarhûnî. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2011.
- Fâsî, Ebû Abdullah Muhammed b. Hasan b. Muhammed. *el-Le'âlîü'l-ferîde fî şerhi'l-Kasîde*. thk. Abdurrezzâk b. Ali b. İbrahim Mûsâ. Riyad: Dârü's-Sahabe li't-Türas, 2007.
- Fırat, Yavuz. *Tecvid ve Kırâat İlmî Terimleri Sözlüğü*. ed. Ali Öge. Konya: Haciveyiszade İlim ve Kültür Vakfı, 2018.
- Gökdemir, Ahmet. "Genel Hatlarıyla Osmanlı Kırâat İlmî Eserleri". *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (Haziran 2021), 59-78.
- Hâdimî, Ebû Saîd. *Kur'an-ı Kerim'i Okuma Adabı Ve Faziletleri (Risâletü tertîlî'l-Kurân)*. trc. ve nşr. Yavuz Fırat. İstanbul: İlkharf Yayıncılık, 2017.
- Harbî, Tehânî b. Faysal Alî el-Bünyân. *el-'Abkarî fî havâşî'l-Ca'berî Tahkik ve Dirâse*. Mekke: Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, Doktora Tezi, 2017.
- Havuz, Hasan Hüseyin. *İmâm-ı Âsım ve Âsım Kıraatı (Tayyibe Tariki Çerçevesinde Şu'be Hafs Rivayetleri)*. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2025.
- Hızlı, Mefail. "Medrese Kütüphaneleri". *Bursa Kütüphaneleri*. ed. Ali İhsan Karataş. 116-129. Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2013.
- Hızlı, Mefail. *Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Dönemi Bursa Medreselerinde Eğitim-Öğretim*. Bursa: Emin Yayınları, 2012.
- İbn Manzur, Ebû'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî. *Lisânü'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sadır, t.y.
- İbnü'l-Cezerî, Ebû'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *Müncidü'l-Mukri'in ve Mürşidü't-Tâlibîn*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1980.
- İbnü'l-Cezerî, Ebû'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *Câmiu'l-esânîd*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Dârülmünevî, 11.
- İbnü'l-Cezerî, Ebû'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *Câmiu'l-esânîd*. thk. Ahmed b. Hamûd b. Hamid Er-Rüveysî. Beyrut: Müessesetü'd-Duha, 2015.
- İbnü'l-Cezerî, Ebû'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *en-Neşr fî'l-kırâati'l-aşr*. Bursa: İnebey Kütüphanesi, H0713.
- İbnü'l-Cezerî, Ebû'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *Tahbîrü't-Teysîr fî kırâati'l-eimmeti'l-aşere*. Bursa: İnebey Kütüphanesi, H0733.
- İbnü'l-Cezerî, Ebû'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *ed-Dürretü'l-Mudiyye fî'l-kırâati's-selâseti'l-mütemmîme li'l-aşera*. thk. Muhammed Temîm ez-Ze'bî. Riyad: Dârü'l-Hüdâ, 2000.
- İbnü'l-Cezerî, Ebû'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *Gâyetü'n-Nihâye fî tabakâti'l-kurrâ'*. nşr. Gotthelf Bergstraesser. Kahire: Dârü'l-kutubi'l-ilmiyye, 1937.
- İbnü'l-Cezerî, Ebû'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *Tahbîrü't-Teysîr fî kırâati'l-eimmeti'l-aşere*. thk. Abdülfettah el-Kâdî ve Sadık Kumhavî. Haleb: y.y. 1972.
- İbnü'l-Kabâkîbî. *İzâhu'r-rumûz ve miftâhu'l-Künûz*. Bursa: İnebey Kütüphanesi, H0746.
- İbnü'l-Kabâkîbî. *İzâhu'r-rumûz ve miftâhu'l-Künûz*. thk. Ahmed Halid Şükri. Amman: Dâru Ammar, 2003.
- İbnü'l-Kâsîh, Ebû'l-Bekâ Nûreddîn 'Alî b. 'Osmân b. Muhammed el-'Uzrî. *el-Kasîdetü'l-'aleviyye fî'l-kırâati's-seb'î'l-merviyye*. Bursa: İnebey Kütüphanesi, H0743.
- İbnü'l-Kâsîh, Ebû'l-Bekâ Nûreddîn 'Alî b. 'Osmân b. Muhammed el-'Uzrî. *Sirâcü'l-kârî'l-mübtedî ve tezkârü'l-mukri'l-müntehî*. thk. Muhammed Ali ed-Dabba'. Mısır: Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1954.
- İbnü'l-Kâsîh, Ebû'l-Bekâ Nûreddîn 'Alî b. 'Osmân b. Muhammed el-'Uzrî. *Kurretü'l-ayn fî'l-feth ve'l-imâle ve beyne'l-lafzayn*. thk. İbrahim b. Muhammed el-Cermî. Ürdün: Dâru Ammâr, 2005.
- İbnü'l-Kâsîh, Ebû'l-Bekâ Nûreddîn 'Alî b. 'Osmân b. Muhammed el-'Uzrî. *el-Emâlî'l-merdiyye fî şerhi'l-Kasîdeti'l-'Aleviyye*. thk. Halîme Sal. Birleşik Arap Emirlikleri: Dâru Seyfî'l-Câbirî, 2017.
- İnan, Özge. Bursa İnebey Yazma Eserler Kütüphanesinin'nde Bulunan Tezyinli Hat Levhalarının İncelenmesi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Karaçam, İsmail. *Kur'an-ı Kerim'in Nüzûlü ve Kırâatı*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2016.
- Kazıcı, Ziya. *Osmanlı'da Eğitim Öğretim*. İstanbul: Bilge Yayıncılık, 2004.
- Koyuncu, Recep. "Kırâat İlmînde Manzûm Şerh Geleneği: Şâtibiyye Şerhlerinden Şerhu Şu'le Örneği". *İslâm İlim ve Düşünce Tarihinde Şerh Geleneği*. haz. Mesut Kaya, Sezai Engin. 485-540. İstanbul: Endülüs Yayınları, 2020.
- Kutan, Hüseyin-Solak, Osman Nuri "İnebey Yazma Eser Kütüphanesi". *Bursa Kütüphaneleri*. ed. Ali İhsan Karataş. 212-220. Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2013.
- Maşalı, Mehmet Emin. *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kırâat İlmî*. Ankara: Otto Yayınları, 2016.
- Mevsîlî, Ebu Musa Ca'fer b. Mekki. *el-Kâmilü'l-ferîd fî't-tecrîdi ve't-tefrîd*. Ankara: Milli Kütüphane, Eskişehir İl Halk Kütüphanesi, 26 Hk 366.

- Mevsîlî, Ebu Musa Ca'fer b. Mekkî. *Müfredetu kırâati İbn Kesir El-Mekkî*. thk. Halid Ahmed Meşhedani. Dimaşk: Daru Sadeddin, 2007.
- Mevsîlî, Muhammed Şu'le. *Kenzü'l-meânî fi şerhi Hurzi'l-Emânî (Şerhu Şu'le 'ale's-Şâtibiyye)*. thk. Cemaluddin Muhammed Şeref. Tanta: Dârü's-Sahâbe li't-Türâs, 2008.
- Molla Gürânî, Şemseddin Ahmed b. İsmail. *Ferâ'idü'd-dürer ve şerhu Levâmi'i'l-gurer*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Süleymaniye, 47/1.
- Molla Gürânî, Şemseddin Ahmed b. İsmail. *Keşfü'l-esrâr 'an kırâati'l-eimmeti'l-ahyâr*. Dirase ve thk. Abdullah b. Hammâd el-Kuraşî. Mekke: Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, Doktora Tezi, 2007.
- Molla Muhammed Emin Efendi. *'Umdetü'l-hallân fi idâhi Zübdeti'l-'irfân*. İstanbul: Karahisarizâde Sahaf Esad Matbaası, 1287.
- Mollaibrahimoğlu, Süleyman. *Yazma Eserler Terminolojisi*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007.
- Öcalan, Hasan Basri. "Dergâh Kütüphaneleri". *Bursa Kütüphaneleri*. ed. Ali İhsan Karataş. 130-147. Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2013.
- Önal, Rumeysa. Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesinde Bulunan XV. ve XVI. Yüzyıla Ait 11 Yazma Eserin Tezhip Sanatı Açısından İncelenmesi. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Pâluvî, Hâmîd b. Abdülfettâh. *Zübdetü'l-'irfân fi vücûhi'l-Kur'ân*. İstanbul: Dârü'l-Hilafeti'l-Âliyye Matbaası, 1853.
- Pilgiri, Eren. "Hırzu'l-Emânî'nin Kırâat Tedrisatındaki Serencamı". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 62/1 (Mayıs 2021), 251-68. <https://doi.org/10.33227/auifd.769023>.
- Rizevî, Hafız Hüseyin. *Şerh-i Kasîde-i Râiyye*. İstanbul: Beyazıt Devlet Kütüphanesi, 129.
- Rûmî, Hacı Mü'min b. Ali. *Câmiu'l-kelâm fi resmi mushafî'l-imâm*. thk. 'İyâd Sâlim Sâlih es-Semerrânî. İstanbul: Daru'l-Gavsânî, 2023.
- Saleh, Alaadin. *Tuhfetu'l-enâm fi'l-vakfi ale'l-hemzi li Hamzate ve Hişâm adlı Eserin Tanıtımı ve Tahkiki*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Sâlih, Subhî. *Mebâhis fi ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 1990.
- Salihoglu, Alaaddin. *Rizeli Hafız Hüseyin Efendi'nin (ö. 1237/1821) Râ'iyye Şerhi (Tahkik ve Tahlil)*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- Salihoglu, Hamit. "el-'Ukberî'nin et-Tibyân fi 'râbi'l-Kur'ân'ında Kûfe Dil Ekolüne Yaptığı İtirazlar". *Turkish Studies - Comparative Religious Studies* 14/4, (2019), 741-757.
- Sarakustî, İsmail b. Halef. *el-'Unvân fi'l-kırâati's-seb'a*. Bursa: İnebey Kütüphanesi, GE3923.
- Sarakustî, İsmail b. Halef. *el-'Unvân fi'l-kırâati's-seb'a*. thk. Züheyr Gâzi Zâhid - Halîl Atıyye. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1986.
- Sarı, Mehmet Ali. "İbnü'l-Kâsîh", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Erişim 25 Temmuz 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibnul-kasih>
- Sehâvî, Alemüddin Ebû'l-Hasen. *el-Vesîle ilâ keşfi'l-Akile*. thk. Muhammed el-İdrîsî. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2002.
- Sehâvî, Alemüddin Ebû'l-Hasen. *Hidâyetü'l-mürtâb ve gâyetü'l-huffâz ve't-tullâb*. Bursa: İnebey Kütüphanesi, GE4555/6, 82b-94a.
- Sehâvî, Alemüddin Ebû'l-Hasen. *Hidâyetü'l-mürtâb ve gâyetü'l-huffâz ve't-tullâb*. thk. Abdülkâdir el-Hatîb el-Hasenî. Beyrut: Dârü'l-Fikri'l-Muâsir, 1994.
- Semerkindî, Ebû Yahyâ Şemseddin Muhammed b. Mahmûd b. Muhammed. *Şerh-i manzûme tecvîdi'l-Fâtîha*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, 03457-010.
- Sürmelizâde Mehmed Efendi. *Şerhu Tetimmeti'l-Hırz min kurrâi eimmeti'l-kenz*. thk. Muhammed İbrahim b. Muhammed Nur b. Seyf. Kahire: Alemü's-Sekafe, 2018.
- Şâtîbî, Kasım b. Firrûh. *'Akiletü etrâbi'l-kasâid fi esne'l-makâsîd*. thk. Eymen Ruşdî Süveyd. Cidde: Dâru Nûri'l-Mektebât, 2001.
- Şâtîbî, Kasım b. Firrûh. *Hırzû'l-emânî ve vechü't-tehânî*. nşr. Eymen Ruşdî Süveyd. Dimaşk: Mektebetü İbn Cezerî, 2013.
- Şehrezûrî, Mübârek b. Hasen. *el-Misbâhu'z-zâhir fi'l-kırâati'l-aşri'l-bevâhir*. thk. Abdurrahim et-Tarhûnî. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2008.
- Şehrezûrî, Mübârek b. Hasen. *el-Misbâhu'z-zâhir fi'l-kırâati'l-aşri'l-bevâhir*. thk. Osman Gazâl. Kahire: Daru'l-Hadis, 2007.
- Şehrezûrî, Mübârek b. Hasen. *el-Misbâhu'z-zâhir fi'l-kırâati'l-aşri'l-bevâhir*. Bursa: İnebey Kütüphanesi, HO719.
- Şenat, Fatma Asiye. "Endülü's'lü Kırâat Alimi Dâni ve 'Teyşîr'i". *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi* 10 (2010), 175-186.
- Temel, Nihat. *Kırâat ve Tecvîd İstilahları*. İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2018.
- Ubeydân, Musa b. Mustafa. *el-Kasidetü'l-'aleviyye fi'l-kırâati's-seb'i'l-merviiyye Tahkik ve Dirase*. Tebûk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Ukberî, Ebû'l-Bekâ. *et-Tibyân fi 'râbi'l-Kur'ân*. Bursa: İnebey Kütüphanesi, HO121.
- Uslu, Bilal. Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi'ndeki Fıkıh ile İlgili Risâleler Üzerine Bir Araştırma. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Ünal, Mehmet. *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*. Ankara: Fecr Yayınevi, 2005.
- Ünler, Mehmet. "Cemâleddîn el-Hisnî ve el-Keşf an Ahkâmi'l-Hemze fi'l-Vakfli Hişâm ve Hamza Adlı Eseri: Tahkik ve Tahlil". Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Yıldız, Cafer. "Yedi Harfi Oluşturan Kırâat Farklılıkları ve Yedi Harfin Sürekliliği Meselesi", *Trabzon İlahiyat Dergisi* 11/2 (Aralık 2024), 445-449. <https://doi.org/10.33718/tid.1516923>
- Yüksel, Ali Osman. *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*. İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2012.
- Zürkânî, Abdülazîm. *Menâhilü'l-'irfân fi ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1988.